

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

КОМУНАЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»

ВІД ФІЛОСОФІЇ СЕРЦЯ ПАМФІЛА ЮРКЕВИЧА ДО ПЕДАГОГІКИ ЛЮБОВІ ОЛЕКСАНДРА ЗАХАРЕНКА

Черкаси –2026

УДК 37.013:17.022.1(477)
ББК 74.200.51(4Укр)

Рекомендовано до друку вченою радою КНЗ «ЧОПОПП ЧОР». Протокол № 2 від 03 червня 2026 року.

АВТОРИ-УПОРЯДНИКИ:

Гаряча С.А., завідувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат педагогічних наук;

Крутенко О.В., доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат педагогічних наук

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Норкіна О.В., доцент кафедри дошкільної освіти та професійного розвитку педагогів комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат педагогічних наук;

Чернова Л.І., директор закладу загальної середньої освіти І-ІІІ ступенів с.Драбове-Барятинське Драбівської селищної ради Черкаської області

ББК 74.200.51(4Укр) Від філософії серця Памфіла Юркевича до педагогіки любові Олександра Захаренка. Матеріали Всеукраїнської конференції. Черкаси: вид.-во «КНЗ «ЧОПОПП ЧОР», 104 с.

ББК 74.200.51(4Укр) Науково-методичний посібник присвячений осмисленню української кордоцентричної традиції та її значення для сучасної освіти й виховання. У виданні висвітлено філософські ідеї Памфіла Юркевича, педагогічну спадщину Олександра Захаренка, проблеми розвитку духовності, емоційного інтелекту, громадянської відповідальності та культури людяності в освітньому просторі.

Матеріали посібника поєднують теоретичні засади гуманістичної педагогіки з практичними рекомендаціями щодо створення ціннісно орієнтованого та емоційно безпечного освітнього середовища. Видання адресоване педагогічним працівникам, керівникам закладів освіти, здобувачам педагогічної освіти, науковцям і всім, хто цікавиться питаннями духовно-морального виховання сучасної молоді.

©КНЗ ЧОПОПП ЧОР, 2026

Вступ

Освіта ХХІ століття дедалі більше виходить за межі традиційного розуміння як процесу передачі знань. Сучасна школа покликана не лише формувати компетентності, а й плекати внутрішній світ особистості, її духовну культуру, моральну відповідальність, здатність до співпереживання, людяності та громадянської дії. Особливої актуальності ці завдання набувають сьогодні, коли українське суспільство переживає складні історичні випробування, що потребують не лише інтелектуальної підготовки молодого покоління, а й духовної стійкості, національної свідомості та внутрішньої опори.

У таких умовах закономірним є звернення до української філософсько-педагогічної традиції, у центрі якої — людина з її «серцем» як осередком духовного життя. Українська кордоцентрична традиція, започаткована у творчості Григорія Сковороди та глибоко осмислена Памфілом Юркевичем, утверджує ідею про те, що справжнє пізнання, моральність і духовна зрілість народжуються не лише в раціональному мисленні, а передусім у внутрішньому переживанні, у здатності людини чути голос совісті, любові та добра. Саме тому «філософія серця» сьогодні набуває нового звучання як методологічна основа гуманістичної освіти та національного виховання.

Особливу практичну цінність ці ідеї отримали у педагогічній спадщині Олександра Захаренка, який зумів утілити принципи «педагогіки серця» в реальному освітньому просторі. Створена ним школа стала прикладом того, як атмосфера довіри, спільної праці, краси, відповідальності та любові до рідної землі формує особистість, здатну жити й діяти за законами совісті та людяності. Досвід О. Захаренка переконливо доводить: школа стає справжнім виховним середовищем лише тоді, коли вона звертається не тільки до розуму дитини, а й до її серця.

Матеріали цього посібника об'єднані спільною ідеєю — осмисленням ролі кордоцентризму в сучасній освіті та вихованні. Автори прагнуть показати, що українська «філософія серця» не є лише історико-філософським феноменом, а

становить живу й актуальну основу для формування ціннісних орієнтирів сучасної молоді. У виданні висвітлено теоретичні засади кордоцентризму, розкрито педагогічний потенціал ідей Памфіла Юркевича та Олександра Захаренка, окреслено можливості розвитку емоційного інтелекту, моральної стійкості, культури вдячності, громадянської відповідальності та духовної резильєнтності в освітньому процесі.

Особливу увагу приділено практичним аспектам реалізації кордоцентричного підходу: створенню емоційно безпечного освітнього середовища, організації ціннісно орієнтованого навчання, розвитку емпатії, проєктної діяльності, вихованню через доброчинність, спільну працю та діалог. Запропоновані методичні ідеї та виховні практики можуть бути використані керівниками закладів освіти, педагогами, класними керівниками, практичними психологами, батьками у процесі формування сучасного освітнього простору, заснованого на повазі до особистості та національних духовних цінностей.

Сьогодні, коли світ стрімко змінюється, а технології дедалі активніше впливають на життя людини, особливого значення набуває здатність зберегти людяність, емпатію та моральну чутливість. Саме тому звернення до української кордоцентричної традиції є не лише поверненням до духовної спадщини минулого, а й важливим кроком до створення освіти майбутнього — освіти, у центрі якої перебуває Людина.

Світлана Анатоліївна Гаряча,
завідувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
комунального навчального закладу
«Черкаський обласний інститут післядипломної освіти
педагогічних працівників Черкаської обласної ради»,
кандидат педагогічних наук

УКРАЇНСЬКА КОРДОЦЕНТРИЧНА ТРАДИЦІЯ ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

*Серце – це осередок усього тілесного і духовного життя людини, воно є
найглибшою основою нашої особистості.*

Памфіл Юркевич

- Ми живемо в час значних викликів і стрімкого розвитку технологій. Сучасне суспільство часто пов'язує високий рівень розвитку людини з її інтелектуальними здібностями, умінням логічно мислити та встановлювати складні зв'язки. Використання інноваційних технологій справді відкриває широкі можливості й дозволяє досягати вражаючих результатів у діяльності. Водночас ми нерідко забуваємо, що будь-який досвід і знання проходять крізь наш внутрішній світ. Саме через особистісне сприйняття, емоції та цінності ми осмислюємо отриману інформацію. І лише серцем, спираючись на власні переконання, визначаємо свої вчинки та життєвий вибір. Як довів свого часу Юркевич, людина починається не з раціонального розрахунку, а з «глибини серця». Саме там народжується совість, віра та справжня мудрість. Таке розуміння людської природи докорінно змінює підходи до формування громадянина України. Якщо серце є джерелом мудрості, то й процес виховання має будуватися на внутрішньому проживанні цінностей. Чому це так важливо для національного виховання? Спробуємо це пояснити таким чином:
- **Серце як орган пізнання.** У нашій традиції дитина сприймає світ не лише розумом, а насамперед через «фільтр» серця. Знання, які не пройшли крізь емоційне переживання, залишаються для українця чужими, «неорганічними». Саме тому сухі інструкції в нашому освітньому просторі часто не спрацьовують – нам потрібен живий сенс.

- **Кордоцентризм як етичний компас.** Виховання «людини серця» за Юркевичем – це розвиток особистості, для якої моральні цінності є внутрішньою потребою, а не зовнішнім обов'язком. Це і є корінь справжнього патріотизму: ми захищаємо те, що любимо, а не те, що нам наказали вважати цінним. П.Юркевич у своїй праці «Серце та його значення в духовному житті людини згідно вчення Слова Божого» підходить до розгляду серця як духовного начала людини, пов'язуючи тісним зв'язком серце та Біблію. Як відомо, у Біблії поняття «серце» вживається близько тисячі разів для висвітлення найчистіших намірів та провісника найвищої духовності людини. Серце є органом життя, а життя людини – це Божа благодать, отже серце – провідник між Богом та людиною.
- **Діалогічність душі.** Українська педагогіка – це завжди діалог. Вона відкидає авторитарний тиск, адже неможливо примусити серце відчувати. Виховний процес стає взаємодією двох світів – учителя та учня, де панує довіра та щирість.

Ця філософська традиція знайшла своє найяскравіше практичне втілення у педагогіці Олександра Антоновича Захаренка – творця славнозвісної Авторської школи в селі Сахнівка. **Його концепція виховання – це кордоцентризм у дії.** Захаренко не просто вчив дітей предметам, він будував «Школу над Россією» на любові. Його слова є дороговказом для кожного вчителя і батька: «Поспішайте робити добро. Духовне багатство людини не в тому, що вона взяла собі, а в тому, що вона віддала людям».[4]

Захаренко довів: якщо школа стає для дитини «храмом серця», де її цінують не за оцінки, а за людські чесноти, то така дитина виросте свідомим громадянином. Його ідея «педагогіки конкретних справ» — це і є виховання серцем, коли любов до Батьківщини втілюється у посадженому дереві, у допомозі стареньким, у створенні музею рідного села.

Кордоцентризм у сучасній школі – це перехід від «школи знань» до «школи почуттів та цінностей». Це означає, що кожен урок, від математики до захисту України, має апелювати до особистісного досвіду дитини, викликати відгук, формувати власне ставлення. А національне виховання на засадах кордоцентризму перетворює освіту з процесу «наповнення голови» на процес

«запалювання серця». Це шлях до формування не просто освіченого фахівця, а цілісної Людини-Громадянина, чиє коріння глибоко вросло в рідний ґрунт.

Для глибшого розуміння запропонованої стратегії виховання варто звернутися до визначення самого терміна, який є унікальним маркером української філософської думки.

ДОВІДКОВО

Кордоцентризм (від лат. **cor (cordis) – серце**) – це філософсько-світоглядна концепція, згідно з якою саме серце, а не розум, вважається центром духовного життя людини, осередком її почуттів, волі та інтелекту. Фундатори українського кордоцентризму Г. Сковорода, М. Гоголь, П. Юркевич, Т. Шевченко і П. Куліш обґрунтовували його як ідею першості духу в цілісній людині-особистості. [7]

Кордоцентризм – це не просто «емоційність», а унікальна риса української філософської думки, де Серце – це центр духовного життя, джерело пізнання, волі та моральності.

Кордоцентризм – це не архаїзм, а життєздатна методологія виховання, що дозволяє виховувати людину «сердечну», здатну до любові, емпатії та національної самоідентифікації.

У контексті національної педагогіки це поняття розкривається через такі складові:

- *антропологічна*: людина – це передусім її внутрішній світ, «безодня серця»;
- *гносеологічна* (пізнавальна): істинне пізнання світу можливе лише через любов і емоційне залучення;
- *етична*: моральність не є набором правил, вона є природним проявом «чистого серця».

Таким чином, **кордоцентризм у вихованні** – це не відмова від логіки чи інтелекту, а переконання, що розум має бути просвітлений серцем. Як зазначав Памфіл Юркевич, «світло голови – це ще не світло серця», і саме це «світло серця» є тією енергією, що перетворює знання на вчинок, а мешканця – на громадянина.

Український кордоцентризм – це не слабкість чи надмірна емоційність. Це наша надсила. Це та сила, яка дозволяє нам стояти проти ворога, яка веде волонтерів і дає наснагу вчителям. Сьогодні, у часи масштабних викликів, кордоцентризм стає основою нашої національної резильєнтності (стійкості). Коли розум може пасувати перед логікою страху чи тиску, саме серце підказує правильний шлях. В епоху штучного інтелекту та цифровізації саме «сердечність» лишається тією унікальною рисою, яка робить нас людьми. Кордоцентризм допомагає:

- плекати стійкість (незламність духу під час випробувань);
- зберігати національну ідентичність у глобалізованому світі;
- будувати громаду, засновану на довірі, а не лише на контролі.

Тому в освітньому процесі український кордоцентризм повинен розвиватися такими шляхами:

- 1) *Формування емоційного інтелекту*. Навчити дитину розуміти власні почуття та співпереживати іншим – це і є сучасне прочитання ідей Юркевича.
- 2) *Ціннісно-орієнтоване навчання*. Будь-яка навчальна тема (від історії до природничих наук) має проходити через рефлексію: «Як це впливає на мене? Як це допоможе моїй країні?».
- 3) *Плекання вдячності*. Це найкоротший шлях до «чистого серця». Практика вдячності захисникам, батькам, учителям закладає той самий етичний фундамент, про який ми згадували вище».

Такий підхід перетворює освітній простір на живу екосистему, де кордоцентризм перестає бути сухою методичною вимогою і стає природним способом існування вчителя та учня. У цій системі координат кожен навчальний день перетворюється на безперервний діалог, де академічні знання з математики, історії чи мови не просто передаються як інформаційний багаж, а дбайливо «приміряються» до внутрішнього світу дитини, проходячи крізь фільтр її особистих переживань. Педагог тут виступає не як суворий транслятор істини, а як фасилітатор смислів, який замість сухої перевірки результатів створює умови

для глибокої емоційної рефлексії, перетворюючи кожен помилку на безпечний досвід зростання, а кожен успіх – на спільну радість.

Ця «педагогіка серця» виявляється у дрібницях: у вмінні вчителя почути невисловлене, у здатності класу стати громадою, що тримається на щирій вдячності та взаємопідтримці, а не на страху перед оцінкою чи дисциплінарним контролем. Коли школа плекає таку атмосферу, національне виховання відбувається органічно — через спільні проєкти допомоги, через проживання славетних і трагічних сторінок нашої історії як власної родинної пам'яті, через щоденне практикування добра, яке за порадою Олександра Захаренка має бути конкретним і відчутним. Зрештою, саме такий невидимий, але всеохопний «атмосферний тиск» людяності дозволяє знанням пустити глибоке коріння в рідний ґрунт душі, формуючи не просто фахівця, а незламну особистість, чий інтелект завжди підпорядкований велінню совісті та любові до Батьківщини.

Розвиток емоційного інтелекту

Розвиток емоційного інтелекту проходить різними шляхами. Можна зацентувати увагу на такому:

- *Метод «Ранкове коло емоцій»:* Починайте день не з перевірки присутності, а з короткої рефлексії: «Якого кольору сьогодні моє серце?». Це вчить дитину розпізнавати свій стан і поважати емоції інших.
- *«Емпатичне читання»:* На уроках літератури чи історії запитуйте не лише «Що зробив герой?», а й «Що він відчував у цей момент? Як би вчинило ваше серце на його місці?».

Розвиток емоційного інтелекту в межах кордоцентричної традиції — це не просто додаткова вправа, а спосіб «налаштування» внутрішнього камертона дитини. Коли ми впроваджуємо метод «Ранкове коло емоцій», ми легітимізуємо почуття учня в освітньому просторі. Запитання «Якого кольору сьогодні моє серце?» або «Яку погоду я відчуваю всередині?» дозволяє дитині вийти за межі сухої ролі «учня» і відчути себе живою особистістю. Це створює фундамент психологічної безпеки: дитина розуміє, що її внутрішній стан важливий для вчителя та колективу. Така щоденна рефлексія поступово формує навичку

саморегуляції та емпатії — здатності не лише маркувати власні емоції, а й делікатно зчитувати та поважати емоційний фон іншого, будуючи стосунки на засадах довіри, а не конкуренції.

Ця лінія знаходить своє органічне продовження в технології «Емпатичного читання» на уроках гуманітарного циклу. Ми зміщуємо акцент із зовнішньої подієвості (хронології битв чи сюжетних поворотів) на внутрішню мотивацію та моральний вибір. Замість репродуктивного запитання «Що зробив герой?», ми спонукаємо до глибинного проживання: «Який тягар був на серці персонажа в цю мить?», «Чи була його відвага наслідком гніву чи любові?», «Як би відгукнулося ваше серце на таку несправедливість?». Такий підхід перетворює літературу чи історію на «тренажер людяності», де через діалог із минулим чи художнім текстом дитина шліфує власну систему цінностей. Знання, засвоєні через такий емоційний фільтр, перестають бути чужорідними — вони стають особистим переконанням, частиною національного світовідчуття, де розум завжди діє в гармонії з голосом серця.

Ціннісно-орієнтоване навчання передбачає, що кожен крок у пізнанні світу має супроводжуватися внутрішньою рефлексією учня. Це означає, що вчитель свідомо закладає в структуру уроку моменти «зупинки для серця», ставлячи ключові запитання: «Яке значення цей закон чи подія мають особисто для мене?», «Як ці знання допоможуть мені стати корисним для своєї країни?».

Такий підхід кардинально змінює мотивацію: дитина вчить хімію не заради оцінки, а щоб розуміти екологічну безпеку рідного краю; опановує історію не для зазубрювання дат, а для усвідомлення власної відповідальності перед пам'яттю предків. Коли навчальний матеріал проходить крізь такий фільтр, він «олюднюється» і пускає коріння в душі. Це і є виховання громадянина в дії — коли інтелектуальний розвиток нерозривно пов'язаний із моральним вибором. Знання, просвітлені такою ціннісною рефлексією, перетворюються на стійкі переконання, що спонукають людину до творення спільного блага та захисту національних інтересів не за наказом, а за внутрішнім велінням сумління.

Плекання вдячності у стінах школи є найкоротшим і найбільш природним шляхом до формування «чистого серця». У кордоцентричній парадигмі вдячність розглядається не як формальна етикетна норма, а як глибокий стан душі, що звільняє її від байдужості та егоцентризму. Коли дитина вчиться щиро дякувати – батькам за затишок, учителям за відкриті світи, а насамперед захисникам за можливість жити й навчатися під мирним небом – вона закладає той самий непохитний етичний фундамент, на якому тримається справжній патріотизм.

Практика вдячності перетворює виховний процес на простір взаємної підтримки та визнання цінності іншої людини. Це виховує в учнів здатність бачити добро у дрібницях і відчувати свою причетність до великої спільноти – нації. Лист воїну, виготовлений оберіг, вчасно сказане «дякую» однокласнику чи допомога ветерану громади – ці прості, але глибокі дії матеріалізують духовні орієнтири Олександра Захаренка. Така «гімназія серця» вчить молоду людину не лише споживати блага, а й бути джерелом світла для інших. Вдячність стає тим внутрішнім ресурсом, що дарує стійкість у випробуваннях і спонукає до активної розбудови країни, адже ми з особливим натхненням бережемо й примножуємо те, за що відчуваємо справжню вдячність.

Педагогіка кордоцентризму в дії: методична скринька ідей для керівника освітнього закладу, заступника директора з виховної роботи, класного керівника

Орієнтуючись на традиції Олександра Захаренка та ідеї Памфіла Юркевича, в освітніх закладах можна проводити багато виховних заходів, спрямованих на розвиток кордоцентризму, а саме:

1. Благодійні та соціальні ініціативи.

Акція «Тепло серця – захиснику»: не просто збір речей, а створення іменних «пакунків вдячності» з листами-роздумами про те, що для учня означає слово «мир» і «свобода».

Марафон «Поспішаймо робити добро»: (пряме посилання на Захаренка). Клас обирає конкретну справу для громади: допомога ветеранам педагогічної

праці, впорядкування місцевого джерела чи створення «куточка спокою» у шкільному подвір'ї.

Ярмарок «Таланти заради життя»: продаж виробів, створених власними руками (STEM-проекти, арт-об'єкти), де виручені кошти спрямовуються на адресну допомогу (наприклад, дитячому будинку чи на потреби військових).

2. Заходи психологічного та емоційного розвантаження

Арт-терапевтична майстерня «Кольори моєї душі». Створення колективного панно, де кожен учень відображає свій емоційний стан через кольори та символи. Це розвиває ту саму «антропологічну складову» — розуміння безодні власного серця.

Вечори-рефлексії «При свічках» (або «Коло довіри»). Неформальне спілкування з екзистенційних тем: «Що таке справжня дружба?», «У чому цінність людського життя?», «Як почути голос совісті?».

Тренінг емпатії «Уяви себе на місці іншого». Рольові ігри, що допомагають відчувати переживання людей різних професій, віку чи долі.

3. Національно-патріотичні та краєзнавчі заходи

Експедиція «Жива пам'ять роду»: створення цифрової або паперової «Енциклопедії шкільного роду» (за прикладом Сахнівки). Учні досліджують історію своїх родин, записують спогади бабусь і дідусів, що формує відчуття тяглості поколінь через любов до рідних.

Свято «Українське серце: від Сковороди до героїв сучасності». Літературно-музична композиція, де через поезію, пісню та відеоряд розкривається ідея незламності українського духу як «перемоги серця над страхом».

Година спілкування «Філософія серця Памфіла Юркевича»: (для старшокласників). Дискусійний клуб, де підлітки обговорюють, чому «світло голови» без «світла серця» може бути небезпечним для світу.

4. Творчі та інтелектуальні проекти

Конкурс есе «Що каже моє серце Україні?»: замість стандартних творів — вільне письмо про особистісні переживання подій у країні.

Створення «Дерева вдячності» у фое школи. Де кожен (учень, учитель, батько) може прикріпити «листок» із вдячністю конкретній людині чи школі загалом.

Відеопроєкт «Людина серця». Серія коротких інтерв'ю з людьми громади, які роблять добрі справи безкорисливо (волонтери, лікарі, вчителі).

На замітку!

Важливий методичний нюанс: **головна умова проведення цих заходів – відсутність примусу.** Кордоцентризм не терпить «зобов'язувалівки». Учень має прийти до участі через власне бажання бути корисним, через інтерес або через емоційний резонанс із темою.

І як підсумок наших теоретичних і практичних порад. Шановний читачу, зауважимо, що повернення до кордоцентричної традиції в сучасному освітньому просторі – це не просто данина минулому, а життєво необхідна стратегія збереження людського в людині. У світі, де панує раціональний розрахунок та штучний інтелект, саме українська «філософія серця» стає тим надійним орієнтиром, що дозволяє виховати не просто освіченого фахівця, а цілісну особистість із незламним духовним осереддям. Памфіл Юркевич заклав фундамент цього світогляду, а Олександр Захаренко довів на практиці: коли школа стає «храмом серця», знання перетворюються на переконання, а емпатія – на активну громадянську позицію. Національне виховання, засноване на цій традиції, не потребує гасел чи примусу, адже воно діє через органічне плекання вдячності, любові до рідного коріння та щоденне практикування добра.

Сьогодні ми маємо унікальну можливість продовжити цей шлях, де кожен урок і кожен виховний захід стають актом запалювання духовного світла в душах учнів. Адже тільки те, що пройшло крізь серце вчителя, здатне назавжди оселитися в серці дитини, гартуючи націю, здатну не лише вистояти у випробуваннях, а й творити майбутнє, сповнене живого, творчого змісту та непереможної віри у свою землю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юркевич П. Д. Серце і його значення в духовному житті людини. Київ : Либідь, 1993. 112 с.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1977. 382 с.
3. Захаренко О. А. Школа над Россю. Київ : Радянська школа, 1986. 304 с.
4. Захаренко О. А. Поспішаймо робити добро. Черкаси : Відлуння, 2002. 256 с.
5. Філософія серця П. Юркевича. URL: <https://studfile.net/preview/5013713/page:19/>
6. Толстов І.В. Кордоцентризм в українській філософії: Г.С. Сковорода та П.Д. Юркевич: Конспект лекцій. Харків: УкрДАЗТ, 2013. 22 с.
7. Вікіпедія. Кордоцентризм. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
8. Ідея кордоцентризму в українській етичній думці. URL: <http://www.etica.in.ua/ideya-kordotsentrizmu-v-ukrayins-kij-etichnij-dumtsi/>

Наталія Михайлівна Степанова,
заступник з наукової роботи директора
ННІ педагогічної освіти, соціальної
роботи і мистецтва,
доцент кафедри початкової і спеціальної
освіти
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького,
кандидат філософських наук, доцент

ПАМФІЛ ЮРКЕВИЧ – МИСЛЕННИК ПРЕШОРИДНОЇ СИЛИ

Сучасний етап розвитку української освіти характеризується активним переосмисленням національної інтелектуальної спадщини та поверненням імен мислителів, які зробили вагомий внесок у формування духовної культури України. Особливе місце серед них належить Памфілу Юркевичу – видатному філософу, педагогу, уродженцю Черкаської землі. Сьогодні його творчість переосмислена й вважається важливим внеском у розвиток української філософської думки, оскільки поєднала європейські інтелектуальні тенденції з глибокими українськими духовно-моральними засадами суспільного розвитку й виховання.

Зважаючи на суспільні виклики сьогодення, в яких перебуває українське суспільство, звернення до спадщини мислителя є особливо актуальним: від пошуків нових шляхів гуманізації освіти, формування ціннісних орієнтацій особистості до розуміння балансу між раціональним знанням і духовним

розвитком людини. Ідеї П. Юркевича сприяють осмисленню ролі моральності, внутрішнього світу особистості та духовної культури в становленні людини.

Філософська система Памфіла Даниловича Юркевича сформувалася під впливом класичної європейської філософії, зокрема ідей Платона та німецької класичної традиції, однак має виразний оригінальний характер, притаманний козацькому духу. Мислитель виступав проти крайнощів: однобічного раціоналізму та матеріалізму, які, на його думку, звужували розуміння природи людини. Він обґрунтовував ідею цілісності людської особистості, у якій поєднуються розум, почуття та духовний досвід, наголошуючи, що людське пізнання не може обмежуватися лише логічними операціями, адже моральні переконання, віра та внутрішні переживання становлять невід'ємну складову людського буття [1].

На відміну від матеріалістичних концепцій свого часу, філософ підкреслював автономність духовного життя людини та її здатність до морального самовдосконалення. Саме це дозволяє розглядати його як мисленника першорядної сили, здатного запропонувати альтернативну модель розуміння людини.

У сучасній виховній системі вчення П. Юркевича є актуальним, адже він сповідував концепцію «філософії серця». Продовжуючи виховні традиції Григорія Сковороди, в інтерпретації П. Юркевича серце виступає не лише біологічним органом, а символом духовного центру людини, джерелом моральності, віри та внутрішнього досвіду.

Мислитель доводив, що саме в серці зароджуються моральні імпульси, які визначають поведінку людини. Розум, хоча й відіграє важливу роль у пізнанні світу, не здатний самотійно забезпечити моральний вибір. Таким чином, істинне знання можливе лише за умови гармонійної єдності інтелектуального й духовного начал.

«Філософія серця» стала своєрідною антропологічною концепцією, що підкреслює унікальність внутрішнього світу особистості. Вона випередила

багато ідей персоналізму та гуманістичної психології ХХ століття, зосереджених на цінності людської індивідуальності.

У своїх працях П. Юркевич здійснив ґрунтовну критику матеріалістичних поглядів, які намагалися пояснити свідомість лише фізіологічними процесами. Це, зрештою, є відповіддю для сучасників щодо тотальної заміни людей машинами. Ще в ХІХ столітті філософ аргументував, що моральність, свобода волі та духовні переживання не можуть бути редуковані до природничо-наукових закономірностей. На думку мислителя, знання набуває справжньої цінності лише тоді, коли воно сприяє моральному вдосконаленню людини. Такий підхід підкреслює етичну відповідальність науки та освіти, що є надзвичайно актуальним у сучасному суспільстві.

Філософські погляди Юркевича мають важливе педагогічне спрямування. Він розглядав освіту не лише як передачу знань, а як процес формування духовно зрілої особистості. На його переконання, справжнє виховання повинно звертатися до внутрішнього світу дитини, її моральних почуттів і цінностей. Саме тому його ідеї співзвучні сучасним педагогічним концепціям, які акцентують розвиток емоційного інтелекту, емпатії та ціннісного ставлення до світу. У цьому контексті філософія П. Юркевича може розглядатися як теоретичне підґрунтя гуманістичної освіти, орієнтованої на цілісний розвиток особистості.

«Мисленник першорядної сили», – так П. Юркевича назвав відомий український історик Дмитро Чижевський. І в них надзвичайно велика сила й зміст. Перебуваючи на відповідальних постах освітніх установ Російської імперії, Памфіл Данилович не те, що не русифікувався, він зберіг свою приналежність до українського й сформував самобутню українську філософську традицію. Своїм найкращим учителем його вважали філософ В. Соловйов, історик В. Ключевський, письменник І. Нечуй-Левицький і цей ланцюжок вдячності можна продовжувати сотнями імен учнів. Напевне це й є найважливіше визнання діяльності П. Юркевича, якому вдавалося вирізнитися з

поміж інших не лише глибиною теоретичних знань, а й здатністю поєднати філософію, етику та педагогіку в єдину систему духовного пізнання людини.

«Безкорисна любов», «мир з ближнім як умова християнського співжиття», «критерій моральності – в серці, а не в розумі, який діє з примусу» – і в цих словах П. Юркевича закладені гуманність та освічена інтелігентність [2]. Це й становить важливу складову української інтелектуальної культури.

Таким чином, ідеї мислителя не втрачають своєї актуальності й в умовах становлення Нової української школи, адже вирізняються гуманістичною спрямованістю та орієнтацією на цілісний розвиток людини. Памфіл Юркевич ще в XIX столітті сповідував філософські ідеї, які й нині залишаються важливими дороговказами для сучасної освіти, культури та духовного розвитку українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кухаренко Р. (2017). Філософія серця Памфіла Юркевича. URL : <https://migraciya.com.ua/news/open-forum/ua-philosophy-heart-pamfil-yurkevych/>
2. Юркевич П. З рукописної спадщини / Упорядкув., пер. укр. й комент. М. Ткачук. Київ : Видавничий дім «КМ Academia», Університетське видавництво «Пульсари», 1999. 332 с.

Валентина Павлівна Шпак,
доктор педагогічних наук, професор
кафедри початкової і спеціальної
освіти Черкаського національного
університету імені Богдана
Хмельницького

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ТЕХНОЛОГІЇ ВИХОВАННЯ КОЛЕКТИВУ В ДОСВІДІ АВТОРСЬКОЇ ШКОЛИ О. А. ЗАХАРЕНКА

Реформаційні процеси, що наразі відбуваються в початковій освіті, окреслені в Концепції «Нова школа: простір освітніх можливостей» [7], де серед ключових компетентностей на особливу увагу заслуговують соціальна і громадянська, тобто «уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів» [там само, с. 14]. Також у

документі наголошено, що ключовими компетентностями є ті, яких «кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя» [там само, с. 14].

На наш погляд, таку можливість щодо повноцінної самореалізації в постійно змінюваному нестабільному соціумі має лише та особистість, яка вміє узгоджувати власні інтереси з інтересами колективу, прагне до співпраці з усіма його суб'єктами. Однак таку компетентність слід формувати з перших років навчання в початковій школі відповідно до тих послідовних етапів, які особистість разом із колективом має пройти за цей час.

Також не викликає заперечення й той факт, що особистість слід ретельно готувати до життя і праці в колективі, а пріоритетну роль у цьому процесі має відігравати вчитель початкової школи, на якого покладається особлива відповідальність за формування найбільш значущих особистісних якостей і рис характеру, які в подальшому визначатимуть ефективність співпраці з іншими учасниками колективу. Навіть лідерські якості, що нині визнаються провідними для виконання певних обов'язків, навряд чи можна розкрити повною мірою за відсутності елементарних умінь і навичок співпраці з іншими суб'єктами колективних відносин.

Зауважимо, що педагогічна наука залишила нам у спадок не так багато технологій виховання дитячого колективу як інструменту розвитку особистості порівняно з освітніми технологіями, діапазон яких невпинно розширюється відповідно до змін в інформаційному і освітньому просторі. Серед численних публікацій наших сучасників (О. В. Крутенко, М. М. Поташник, Б. С. Чубар та ін.) і дослідників проблем розроблення і використання педагогічних технологій (І. М. Дичківська, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська, К. Ф. Нор, О. Є. Олексюк, О. М. Пехота, А. Л. Ситченко, С. О. Сисоєва та ін.) переважають праці, у яких здебільшого розкриваються технологія колективних творчих справ (КТС) і технологія фізичного виховання дітей М. М. Єфіменка. Щодо наукового доробку нашого видатного земляка – директора Сахнівської середньої школи О. А.

Захаренка, то його біографи і дослідники творчої спадщини (С. О. Захаренко, Н. А. Калініченко, М. В. Криворучко, О. В. Крутенко, В. Г. Кузь, Ю. І. Мальований, В. Ф. Моргун, Н. С. Побірченко, О. В. Сухомлинська та ін.) розглядають розроблену ним технологію в контексті авторської школи [8].

Ключовим поняттям у контексті нашого дослідження є «авторська школа», що входить у тезаурус педагогічної науки приблизно в 80-х роках збіглого століття як «експериментальний навчально-виховний заклад, діяльність якого ґрунтується на психолого-педагогічній концепції, розробленій автором чи авторським колективом» [1]. Сутність експерименту в таких закладах полягає в пошуку нових цілей і змісту освіти, форм навчання і виховання, інформаційних технологій. В Україні наприкінці 80-х рр. ХХ ст. процес формування нових типів освітніх закладів відбувається стихійно, однак від 90-х рр. науковці разом із творчими колективами шкіл напрацьовують нормативну базу авторських шкіл, а найбільш відомими з них стають такі:

- Гадяцька спеціалізована школа-інтернат І–ІІІ ступенів М. К. Андрієвського (нині – Гадяцький ліцей імені М. К. Андрієвського на Полтавщині, концепцією якої є система трудового виховання й тісного зв'язку навчання з життям);

- школа М. П. Гузика (започаткована в м. Южне на Одещині, з комбінованою системою навчання, що базується на персоніфікованому підході до кожного учня й отримує одне з перших авторських свідоцтв в Україні);

- школа О. А. Захаренка (і нині функціонує в с. Сахнівка на Черкащині, де концепція «школи-родини» і виховання через працю як унікальне освітнє середовище в сільській місцевості приносить їй відомість на міжнародному рівні);

- школа А. І. Сологуба (започаткована на базі Саксаганського природничо-наукового ліцею м. Кривий Ріг і відома як авторська школа креативності, що базується на творчому підході до навчання, де головною метою є формування творчої особистості через науково-дослідницьку діяльність, натомість засвоєння знань у традиційному розумінні);

- школа В. О. Сухомлинського (нині – Павлиський ліцей імені В. О. Сухомлинського на Кіровоградщині, що відомий як «Школа радості», концептуальними положеннями якої виступають гуманізм і любов до дитини, уроки серед природи, виховання красою та батьківська педагогіка);
- школа-парк І. Г. Ткаченка (нині – Богданівський ліцей імені І. Г. Ткаченка на Кіровоградщині, що ґрунтована на концепції поєднання природи і праці як невід’ємних складників виховного процесу);
- академія дитячої творчості Г. Д. Матвєєвої (нині – Миколаївський ліцей «Академія дитячої творчості» з орієнтацією на художньо-естетичний розвиток і поєднання загальної освіти з мистецьким вихованням);
- авторська школа М. М. Палтишева (апробована в ряді закладів м. Одеса як поетапна система навчання, ґрунтована на засадах гуманної педагогіки);
- школа В. Ф. Шаталова (створена в м. Донецьк, а її концептуальною основою вважається інтенсивне навчання через застосування опорних конспектів, багаторазове повторення і гуманну систему оцінювання);
- школа М. І. Чемберджі (нині – Мистецький ліцей «Київська дитяча Академія мистецтв імені М. І. Чемберджі» у м. Київ, що поєднує загальноосвітню школу з професійним навчанням у сфері мистецтва і реалізовує концепцію безперервної мистецької освіти композитора М. І. Чемберджі);
- школа В. М. Алфімова (відома як ліцей «Інтелект» у м. Донецьк із концепцією розвитку обдарованих дітей і формування інтелектуальної еліти, виховання майбутніх лідерів через створення середовища стимулювання учнів до управлінської й творчої діяльності);
- школа доброторчості В. М. Хайруліної (нині – Київська гімназія східних мов № 1 у м. Київ, концепція функціонування якої базується на цінностях поваги і міжкультурного діалогу через вивчення східних мов і культур у поєднанні з гуманістичною педагогікою);
- християнська альтернативна школа «Софія» П. Антонюка (м. Черкаси, що поєднує християнські цінності з реалізацією програми Нової української школи та авторських методик).

Саме в цих авторських школах відбувається апробація й доводиться до досконалості розроблена авторами педагогічна технологія – логіка створення і застосування духовних і матеріальних засобів педагогічної праці [8]. Критеріями будь-якої педагогічної технології прийнято вважати концептуальність, системність, керованість, ефективність і відтворюваність.

На наш погляд, сприйняття сучасниками авторської школи О. А. Захаренка є неоднозначним, оскільки в ній інтегровано елементи кількох відомих нам педагогічних технологій, серед яких ми особисто хочемо виокремити технологію виховання колективу. Унікальність авторської школи О. А. Захаренка полягає в тому, що впродовж усіх років її існування комплексно апробовані й удосконалені елементи інших відомих нам виховних технологій – колективних творчих справ, методу проєктів Чиказької школи-лабораторії Дж. Дьюї, організації учнівського самоврядування і використання мудрої влади колективу А. С. Макаренка, а також піднесення пріоритетної ролі трудового виховання у становленні особистості.

Пропонуємо розглянути ознаки технології виховання дитячого колективу в досвіді авторської школи О. А. Захаренка згідно з такими складниками, як цільова орієнтація, концептуальні положення, особливості змісту і методики реалізації. Так, цільовою орієнтацією авторської школи О. А. Захаренка є плекання почуття колективізму, реалізація якої можлива «лише за умови утвердження в школі справжнього культу великої і благородної мрії, яка в процесі її досягнення творила б кращі якості учнів» [3, с. 19].

Зупинимося більш докладно на концептуальних положеннях, що виділено особисто О. А. Захаренком і дозволяють нам проводити паралель із відомими технологіями виховання колективу Я. Корчака, А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського. Адже кожна авторська школа має свої традиційні засоби ефективного прилучення учнів до колективних справ (наприклад, чергові першого поста в Павлівській школі). Серед концептуальних положень технології виховання колективу в досвіді авторської школи О. А. Захаренка заслуговують на увагу такі: 1) успіх у вихованні значною мірою залежить від ставлення дітей

до школи, від того, наскільки вона приваблює, яке місце займає в емоційному житті; 2) краса облагороджує тільки тоді, коли раз створена завжди залишається об'єктом уваги, захопленого спостереження і дбайливого догляду, йде поряд із працею; 3) тільки яскраві, емоційно насичені заходи надовго залишаються в пам'яті учнів, зберігають педагогічну дієвість і знаходять свій дальший творчий розвиток, поступово перетворюючись у традиції; 4) злиття особистих інтересів учнів із колективними); 5) виховання красою; 6) у кожної дитини незалежно від її навчальних досягнень повинно бути кілька справ, у яких вона утверджує себе; 7) контакти школи і сім'ї повинні приносити дітям радість, а не страх покарань [8].

Окрему увагу слід приділити особливостям змісту технології виховання колективу в авторській школі О. А. Захаренка, що включають: створення атмосфери пошуку, чекання, здійснення мрій, осмислення сенсу життя; перспективне планування виховних заходів; функціонування виховного комплексу музей-обсерваторія-планетарій-центр фізичного виховання; гармонійний розвиток дітей шляхом комплексного забезпечення належних умов для навчання, відпочинку, зміцнення здоров'я; педагогізація будь-якої справи; тривалі трудові процеси, у яких учні беруть участь, усвідомлюючи, що результатом праці будуть краса, радість, благо для всіх, відіграють надзвичайно велику роль; формування культури бажань; індивідуалізація виховного процесу; педагогічна робота з неблагополучними сім'ями; школа постійно дбає, щоб своєю працею, життям, поведінкою кожний учень приносив у сім'ю радість успіху, здобутої перемоги, подоланих труднощів; підтримання активних зв'язків школи з батьками; стимулювання педагогічної самостійності – індивідуального педагогічного почерку вчителя; створення емоційно-духовного середовища в навчально-виховному процесі [8].

Серед особливостей технології виховання колективу в авторській школі О. А. Захаренка вважаємо за доцільне виділити такі:

1) підтримання власних традицій: чергування в музеї; залучення до проведення екскурсій випускників, батьків учнів, які в шкільні роки створювали

матеріальні й духовні цінності колективу; «листи» в майбутнє; тематичні виховні тижні (тиждень вшанування жінки, учителів та ін.);

2) використання системи бесід як форми виховання, вчасна зміна навколишньої обстановки («Усе застаріле втрачає свій виховний вплив з часом, бо до нього звикають, перестають помічати. Будь-який стенд має поновлюватися» [3, с. 72]);

3) використання правила багаторазовості («коли хочеш помітно виховувати дитину, вважай, що моральні уявлення, почуття, звички можна надійно сформулювати лише тоді, коли неодноразово звертатися до них і відтворювати їх» [3, с. 92]);

4) організація суспільно корисної роботи з підведенням підсумків (таке ітогове оцінювання – «показник трудової вихованості учнів» [3, с. 94]).

Підводячи підсумок основних положень технології виховання колективу в авторській школі О. А. Захаренка хочемо зазначити, що ці положення не втрачають своєї актуальності до нині. Хіба варто дискутувати з приводу твердження видатного педагога, що «у школі не повинно бути грубих слів, сварок, духовного свавілля»? Зрозуміло, що плекати найкращі почуття, які допомагають жити і працювати в колективі й на благо колективу, слід із перших років навчання. Тому найбільша відповідальність покладається на вчителів початкової школи. І, найперше, слід привчити кожного учня поважати себе самого, щоб потім переносити таке ставлення на своїх товаришів. Головне, щоб не розгубити те найкраще, що закладене в початковій ланці, на подальших етапах шкільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://surl.li/pjeoaw> (дата звернення: 22.02.2026).
2. Захаренко О. А., Мазурик С. М. Становлення громадянина. Київ : Знання, 1976. 31 с.
3. Захаренко О. А., Мазурик С. М. Школа над Россю. Київ : Радянська школа, 1979. 150 с.
4. Захаренко О. А., Сгадова В. В. Школа – центр виховання на селі. *Грані творчості*. Київ, 1990. С. 7–24.

5. Захаренко О. А. З щоденника директора школи. *Радянська школа*. 1987. № 5. С. 66–68.
6. Захаренко О. А. Переходимо на режим школи-комплексу. *Радянська школа*. 1981. № 3. С. 4–5.
7. Концепція «Нова школа : простір освітніх можливостей». Київ : МОН України, 2016. 40 с.
8. Шпак В. П. Використання технології виховання колективу в досвіді авторської школи О. А. Захаренка. *Вісник Черкаського університету*. Серія : «Педагогічні науки». 2016. Випуск № 12. С. 141–148.

Ольга Володимирівна Крутенко,
доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
комунального навчального закладу
«Черкаський обласний інститут післядипломної освіти
педагогічних працівників Черкаської обласної ради»,
кандидат педагогічних наук

СТІЙКІСТЬ СЕРЦЯ: ДОСВІД П.ЮРКЕВИЧА ТА О.ЗАХАРЕНКА В АРХІТЕКТУРІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Сучасна цивілізація перебуває в стані безперервної турбулентності. Глобалізація, стрімка цифровізація, соціально-економічна нестабільність та ерозія традиційних цінностей вимагають від освітньої системи радикального переосмислення її цілей. Сьогодні освіта вже не може обмежуватися лише трансляцією знань («hard skills») чи розвитком прикладних навичок. У світі, де штучний інтелект перебирає на себе когнітивні функції, головним завданням школи стає формування цілісної особистості, здатної до етичного вибору, саморегуляції та внутрішньої стійкості.

Одним із ключових концептів, що дозволяє об'єднати інтелектуальний, емоційний та моральний розвиток людини, є феномен «стійкості серця». Цей термін, що має глибоке коріння в українській філософській думці, сьогодні набуває нового звучання як фундамент психологічної резильєнтності та

моральної витривалості. Стійкість серця — це не просто емоційна стабільність; це здатність особистості зберігати свою духовну автономію та цілісність під тиском зовнішніх деструктивних факторів. Розбудова архітектури сучасної освіти на засадах «педагогіки серця» дозволяє виховати людину, яка не лише пристосовується до змін, а й активно та етично трансформує навколишній світ.

Для глибокого розуміння природи стійкості серця необхідно звернутися до спадщини видатного українського філософа Памфіла Юркевича. Осмислення феномену «стійкості серця» в українській та світовій науковій думці має тривалу та драматичну історію, що пройшла шлях від гострої ідеологічної критики до визнання фундаментом національної ідентичності. Першовідкривачем системного дослідження спадщини Памфіла Юркевича став Дмитро Чижевський, який у своїх працях «Нариси з історії філософії на Україні» та «Філософія П. Д. Юркевича» вперше виокремив кордоцентризм як специфічну рису українського світогляду. Чижевський довів, що «філософія серця» не є релігійним містицизмом, а постає як глибока антропологічна концепція, що продовжує лінію Григорія Сковороди та закладає основи цілісного сприйняття людини, де емоційно-вольова сфера є рівноцінною інтелектуальній. У діаспорній науці ці ідеї розвивав Степан Ярмусь, аналізуючи психологічні аспекти вчення мислителя через призму гармонії віри та розуму.

У сучасний період дослідження Юркевича набули нового дихання завдяки працям Вілена Горського та Сергія Кримського. Зокрема, Кримський розглядав кордоцентризм як «екзистенційний код» українства, пов'язуючи «стійкість серця» з архетипами національної культури та здатністю народу до виживання в екстремальних історичних умовах. Вагомий внесок у вивчення київської духовно-академічної школи, до якої належав Юркевич, зробила Марина Ткачук, чиї розвідки дозволили реконструювати інтелектуальний контекст формування ідей мислителя. Гносеологічні та етичні виміри вчення аналізував Анатолій Лой, підкреслюючи, що серце у Юркевича виступає не лише органом почуттів, а й органом вищого пізнання моральних істин.

Перехід від суто філософського аналізу до практичної площини виховання здійснив Іван Бех, провідний теоретик особистісно орієнтованого підходу. У своїх дослідженнях він інтерпретує Юркевичівське «серце» як етичне ядро особистості, що є необхідною умовою формування духовної витривалості сучасного учня. Саме через поєднання класичної метафізики Юркевича, практичного генія Олександра Захаренка та сучасних психолого-педагогічних концепцій резильєнтності, «стійкість серця» постає сьогодні як цілісна наукова модель. Вона дозволяє інтегрувати здобутки минулого у сучасний освітній простір, створюючи надійний інструментарій для виховання морально стійкої особистості в умовах глобальних трансформацій.

У середині XIX століття він виступив із гострою критикою панівного раціоналізму, який намагався звести складність людської душі до логічних операцій головного мозку. У своїй фундаментальній праці «Серце і його значення в духовному житті людини» Юркевич доводить, що серце є справжнім центром людського буття, осередком, де зароджуються найглибші інтенції особистості.

Згідно з Юркевичем, розум — це лише інструмент, «світло», яке висвітлює предмети, але саме серце є «сонцем», що дає їм життя та значення. Стійкість серця в його концепції постає як гармонійна єдність віри, почуття та волі. Філософ наголошував, що моральне пізнання не є справою чистого інтелекту. Ми пізнаємо добро не через логічні формули, а через безпосередній досвід серця. Таким чином, «стійка» людина — це та, чиє серце «наповнене» духовним змістом. Якщо серце порожнє, інтелект стає беззахисним перед маніпуляціями та спокусами. Для сучасної освіти це означає, що розвиток критичного мислення (голови) є марним без паралельного виховання моральної чутливості (серця). Ідея Памфіла Юркевича щодо «глибини серця» закладає антропологічний фундамент для виховання особистості, яка здатна протистояти інформаційному шуму та масовій культурі, зберігаючи внутрішню тишу та вірність власним переконанням.

Якщо ідеї Юркевича формують теоретичний каркас, то педагогічна система Олександра Захаренка, втілена в Сахнівській школі над Россю, є живою архітектурою «стійкості серця» в дії. Захаренко О.А. створив унікальне освітнє середовище, де навчання було невіддільним від життя, а виховання базувалося на принципах любові, праці та відповідальності.

В основі системи Захаренка лежала ідея «авторської школи» як спільноти. Стийкість серця учня, на думку педагога, гартується через причетність до великої спільної справи. Коли учні разом із вчителями будували шкільний стадіон, планетарій чи музей, вони отримували не лише трудові навички, а й досвід подолання труднощів. Це і є практичне виховання стійкості: здатність не здаватися, коли важко, і нести відповідальність за результат перед громадою. Захаренко підкреслював: «Школа — це не підготовка до життя, це саме життя». Його концепція «виховання громадянина» передбачала, що стійкість особистості формується в гармонії трьох начал: сім'ї, школи та соціуму. Якщо ці компоненти діють узгоджено, серце дитини отримує необхідну опору. Педагогіка Захаренка доводить, що моральна стійкість виховується не словами, а вчинками. У сучасному контексті це актуалізує перехід від пасивного слухання до проєктного навчання, де учень стає суб'єктом, здатним на вольове зусилля та емпатію.

Сьогодні ідеї Памфіла Юркевича та Олександра Захаренка дивовижним чином перегукуються з новітніми досягненнями психології та нейронауки. Поняття «стійкість серця» знаходить свій науковий відповідник у терміні «резильєнтність» (resilience) — здатності психіки відновлюватися після стресових подій та адаптуватися до несприятливих умов. Проте, українська традиція додає до чисто психологічної витривалості важливий етичний компонент.

Сучасні дослідження емоційного інтелекту (EQ), популяризовані Д. Гоулманом, підтверджують, що успішність і щастя людини лише на 20% залежать від IQ, і на 80% — від здатності розуміти свої емоції та емоції інших. Стийкість серця — це вищий рівень емоційного інтелекту. Це не просто вміння керувати стресом, а здатність зберігати людяність у нелюдських обставинах.

Інтеграція когнітивного та емоційного компонентів в освітній процес дозволяє уникнути «інтелектуального снобізму» та «емоційної глухоти». Коли ми навчаємо дитину рефлексії — здатності зазирнути у власне серце, проаналізувати свої мотиви та почуття — ми будуємо фундамент її психічного здоров'я та соціальної адекватності. У світі високих технологій саме «сердечна» складова стає головною конкурентною перевагою людини перед алгоритмами.

Для впровадження концепції стійкості серця в практику сучасної школи необхідно вибудувати цілісне середовище, яке б охоплювало всі аспекти життя учня. Це середовище має базуватися на чотирьох «наріжних каменях»:

1. **Ціннісно-смысловий вектор:** Освіта повинна бути центрована на сенсах. Вивчення літератури, історії чи точних наук має супроводжуватися пошуком відповіді на питання: «Як це знання робить мене кращим? Яка моя відповідальність перед світом?». Це створює внутрішній стрижень особистості.

2. **Емоційно-безпечний простір:** Школа має стати місцем, де помилка не карається, а сприймається як досвід. Стійкість не росте там, де панує страх. Лише в атмосфері довіри та психологічної безпеки серце дитини може бути відкритим до розвитку.

3. **Діяльнісна основа:** Використання проєктного навчання та волонтерства. Стійкість гартується через реальну допомогу іншим. Коли учень бачить, що його дії змінюють чиєсь життя на краще, його внутрішня впевненість і моральна сила зростають експоненційно.

4. **Культура діалогу:** Заміна авторитарної педагогіки на фасилітацію. Педагог має бути не «джерелом істини», а супутником, який допомагає учневі відкрити власні ресурси серця.

Реалізація стратегії стійкості серця в сучасних умовах вимагає відходу від репродуктивних методів навчання на користь інструментарію, що задіює вольову та ціннісну сфери особистості. Провідне місце в цьому процесі посідає проєктне навчання, яке розглядається не просто як технічне завдання, а як засіб соціального гартування та розвитку персональної відповідальності. Стикаючись із реальними викликами — будь то екологічні ініціативи, волонтерська допомога

чи розробка соціально значущих цифрових продуктів — учні вчаться критично мислити та діяти в умовах високої невизначеності. Саме в ситуаціях, де результат залежить від власних зусиль і командної співпраці, формується та сама «практична стійкість», яку спостерігав у своїх вихованцях Олександр Захаренко. Проектна діяльність дозволяє дитині відчувати себе суб'єктом змін, що є найкращим антидотом проти почуття безпорадності та тривоги.

Поряд із діяльнісним підходом, особливого значення набувають рефлексивні практики, що базуються на філософській настанові Памфіла Юркевича про «вслуховування у серце». У світі надмірного інформаційного шуму школа має стати простором, де дитина вчиться тиші та самопізнанню. Впровадження таких методів, як ведення щоденників особистісного зростання, написання есе-роздумів на етичні теми та практика «хвилин внутрішнього спокою», допомагає учневі зупинити хаотичний потік зовнішніх подразників. Ці вправи зміцнюють «ментальний м'яз» самоусвідомлення, дозволяючи дитині звернутися до власного внутрішнього світу, віднайти там точку опори та узгодити свої вчинки з моральними орієнтирами. Таким чином, рефлексія перетворює зовнішній досвід на внутрішнє надбання, формуючи стійку цілісну особистість.

Зрозуміло, що центральною фігурою та гарантом формування стійкості серця залишається вчитель, проте його роль у ХХІ столітті зазнає фундаментальних трансформацій. Педагог нового покоління — це не просто транслятор академічних знань, а наставник, який сам володіє високим рівнем емоційної та моральної стійкості. Педагогічна спадщина Олександра Захаренка беззаперечно доводить: учитель виховує не стільки словом, скільки власною присутністю, автентичністю та способом буття. Якщо педагог транслює внутрішній спокій, етичну непохитність та глибоку емпатію, учні на несвідомому рівні переймають ці моделі як життєву стратегію. Стійкість серця вчителя стає тим «безпечним фундаментом», на якому вибудовується довіра в учнівському колективі.

У сучасній архітектурі освіти вчитель має виступати майстром педагогічної підтримки та фасилітації. Це передбачає тонку здатність вчасно розпізнати емоційне неблагополуччя дитини, підтримати її у момент екзистенційного сумніву та делікатно надихнути на самостійний пошук виходу. Педагогіка серця вимагає від учителя відваги відмовитися від формальних професійних масок на користь щирого, діалогічного спілкування. Коли вчитель відкриває своє серце назустріч серцю дитини, виникає особливий резонанс, про який писав Юркевич. Саме в цьому просторі щирості та взаємоповаги відбувається справжнє народження духовної стійкості, здатної протистояти будь-яким кризам сучасності.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що інтеграція філософських ідей Памфіла Юркевича та практичного досвіду Олександра Захаренка в сучасну освітню парадигму є не лише актуальною, а й життєво необхідною. Концепт «стійкості серця» пропонує цілісний погляд на людину, де інтелект не відділений від моралі, а знання — від почуттів.

Впровадження цієї моделі в архітектуру сучасної освіти дозволить вирішити низку критичних проблем: від підліткової депресії та булінгу до кризи професійного самовизначення. Стійке серце — це надійний компас у мінливому світі. Людина з таким серцем здатна робити усвідомлений вибір, нести відповідальність за свої вчинки та зберігати оптимізм навіть у найскладніші часи.

Перспективи подальших досліджень лежать у площині адаптації «педагогіки серця» до умов дистанційної та змішаної освіти. Як зберегти тепло людського спілкування через екран монітора? Як розвивати емпатію в цифровому середовищі? Відповіді на ці питання ми знайдемо, якщо будемо пам'ятати настанову Юркевича: «Серце — це те місце, де людина зустрічається з собою та з Богом». Майбутнє освіти — за тими, хто навчить дітей не лише думати, а й відчувати, співпереживати та залишатися стійкими у своїй людяності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. Львів : Світ, 2003. 312 с.
2. Захаренко О. А. Школа над Россю: педагогічний досвід. Київ : Радянська школа, 1985. 248 с.
3. Концепція Нової української школи. Київ : МОН України, 2018. 56 с.
4. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. Київ : Педагогічна думка, 2009. 226 с.
5. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Харків : Книжковий Клуб, 2016. 160с.
6. Юркевич П. Д. Серце і духовне життя людини. Київ : Наукова думка, 1990. 152 с.

Валентина Петрівна Матяшук,
доцент кафедри педагогіки
Львівського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти, кандидат історичних наук,
Лицар Гуманної Педагогіки

СПАДКОЄМНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ СЕРЦЯ

Отримавши незалежність, Україна постала перед необхідністю перебудувати свою освіту, відмовившись від радянської спадщини. Почався складний і тривалий процес переходу від учорашньої моделі до європейських стандартів. Ключові напрями реформування здійснювалися і здійснюються за зразком європейських моделей, спрямованих насамперед на забезпечення конкурентоспроможності та відповідності сучасному ринку праці. При цьому не була врахована гостра потреба в українізації освіти, політики гойдали країну, спекулюючи на мові і культурі в намаганні завоювати симпатії тих виборців, хто волів залишатися носієм радянської чи російської ментальності чи не вбачав загроз у збереженні імперської спадщини. На превеликий жаль, при змінах освіти фактично була відкинута можливість опертя освітніх реформ на власну педагогічну традицію, яка відмінно зарекомендувала себе за роки бездержавності, адже саме завдяки їй українці як нація збереглися всупереч усім спробам окупантських влад насадити свою мову, культуру, традиції, освіту. І навіть війна з усіма її страшними наслідками не внесла належні корективи для забезпечення максимального розвитку україноцентричного світогляду молоді.

Запропоновані декомунізація і деколонізація, що запізнилися років на тридцять, і методи, якими вони здійснюються, не сповнюють оптимізмом щодо позбавлення від чужинського впливу, оскільки радянська чи російська експансія фактично змінилася намаганням сліпо копіювати чужий досвід західних освітніх моделей.

Метою даної статті є розгляд питання спадкоємності української педагогічної думки, що традиційно розвивалася на духовних засадах, забезпечувала збереження української ідентичності молоді на ґрунті властивого українській ментальності кордоцентризму.

Народження і розвиток української нації забезпечувалися через відповідне виховання майбутніх поколінь роду. Становлення педагогічної системи давніх русичів як самостійної форми навчання й вишколу своєї молоді почалося задовго до християнських часів. Праслов'янська міфологія, мудрості Велесової книги, усна народна творчість зберегли для нас уявлення наших предків про силу серця і його зв'язок з Богом. У формі приказок, прислів'їв, настанов ці посили донині несуть в собі потужну виховну функцію, наприклад: «Від серця до неба дороги не треба», «Куди серце лежить, туди око біжить», «Серцю ні розказати, ні укарати», «Чим серце повне, те й язиком спливає», «Що з серця походить, те й до серця доходить». Звісно, що на всі ці уявлення жваво відгукувалася й мова, яка з тих часів пройшла свій шлях розвитку і донесла до нас сотні різноманітних прикметників, які характеризують людське серце, виявляючи його різні якості в залежності від того, чим те серце наповнене - добром чи злом.

Дивним чином ті постулати з язичницьких часів знаходимо і в християнстві, що прийшло їм на заміну вже як державна офіційна релігія, яка пов'язала серце з Богом. Відома цитата Г. Сковороди про те, що « Царство Боже всередині нас, щастя - в серці, серце – в любові, любов же - в законі вічного»[1], увиразнює серце як математично точний центр кола, із якого виходять промені світла, відкриваючи перед власником шляхи і до Бога і до себе.

Цікаво, що розуміння серця як владики людини, її совісті й джерела любові характерне і для інших релігій, що, власне, і робить гуманну педагогіку

кроскультурною, зміцнює її позиції як спільної для всього людства попри різні відмінності між культурами, націями, етнічними групами або соціальними спільнотами. В давньому Єгипті серце уявляли як посудину, яку людина наповнює своїми вчинками все своє життя, китайці шанували серце як джерело любові й розробили навіть спеціальну техніку для його розвитку, в давній Індії вважали, що саме в серці перебуває істинне «Я» людини – найменше від атома і найбільше серед усього суцього, бо завдяки йому можна проникати в тонкий світ і пізнавати його красу. Давні японці теж вважали серце джерелом любові, через яку людина проходить свій життєвий шлях, реалізуючи все найкраще зі своєї людськості, а сучасні запровадили поняття «кокоро», що об'єднує розум, тіло та дух, стимулюючи наукові відкриття в цій області та внутрішній розвиток духовного світу всіх дотичних. Молодша школа країни навчається під знаком «кокоро», за яким дитину спочатку виховують, а вже потім дають предметні знання.

У Біблії серце згадується 668 разів. Г.Сковорода повчав, що серце людське не може без вправи, а для педагогів Біблія дає пряму вказівку: «і здатність навчати інших вклав Я в серце його» (2, Вих. 35:34.), тобто в серце, а не в мозок, на якому сконцентрована увага вітчизняної освіти. Біблія засвідчує ставлення Бога до людського серця, який його знає, бачить наскрізь, і навіть дає нове серце після чистосердечного розкаяння.

Звісно, що прийняття християнства з його увагою до серця не могло пройти повз педагогіку. Найбільш гучним для нас із минулого є голос Г.Сковороди, який буквально оспівав блага серце, як головний мотиватор людини до всього доброго, що є на її шляху: пізнання себе, налагодження зв'язку з Богом через серце, ставлення до праці, що полягає в пошуку тієї, що є сродною серцю, тобто покликанню, ставлення до природи та інших людей. Достатньо згадати, що в своїх текстах Сковорода вживає 1146 разів слово “серце”.

Можна стверджувати, що педагогічні ідеї Г. Сковороди підхопив К. Ушинський, якому випало реалізувати свою місію на чужині – в Росії - і випало жити на переламі епох, коли класична освіта для панівних верств мусила

поступитись ідеї всезагальної школи. У той переломний час К.Ушинський запропонував нову революційну модель освіти, яку назвав гуманною педагогікою. Сформований ним дуалізм освіти передбачав поєднання реалізму як пошуку і надання предметних знань для професійної реалізації та гуманізму як розвитку духу учасників освітнього процесу. Таким чином освіта набувала завдання «Дати поживу серцю, розумові та вірі» [3] , чим відповідала Божим планам стосовно людини як Божого творіння. Педагогіку без християнства великий педагог називав потворою, бо без нього вона втрачала свою мету і сенс, але виступав проти тупого зазубрювання катехізису напам'ять, сліпого дотримання ритуалів замість живої діяльнісної участі серця у вірі. Його новаторські ідеї викликали велике невдоволення в керівництва Смольного інституту, де він тоді працював, водночас жваво відгукуючись на всі процеси, що відбувалися довкола освіти в суспільстві і державі. Ганебний наклеп зі звинуваченням в безбожності й аморальності й необхідність виправдовуватися позбавили його посади й підкосили і без того слабе здоров'я. Подорож-відрядження країнами Європи, під яку закамуювали його звільнення й усунення від активної громадської діяльності, та знайомство з їхніми освітніми системами тільки зміцнили його впевненість у правильності власного підходу до організації освітнього процесу. Були і є спроби викреслити Ушинського з педагогіки, як не в буквальному сенсі, як це зробили було зопалу за радянської влади, але швидко спам'яталися й виправили свою помилку, так і сучасним переведенням його імені й творчої спадщини в розряд класиків, яких при нагоді можна згадати, але використовувати не конче. Та ідеї К. Ушинського попри зміну часів, владних режимів і соціальних устроїв виявляють закономірну живучість, пробивали і пробивають далі заскорузлий асфальт чиновницьких умів, даруючи вчителям світле натхнення.

Паралельно з К.Ушинським в тодішній Росії засвітився ще один світоч педагогічної думки з України Памфіл Юркевич. Молодий філософ, окраса Київської академії, якого його учень І.Нечуй Левицький любовно вималював в романі «Хмари», був буквально висмикнутий із Києва, бо відкритий факультет

філософії в Московському університеті не мав своїх викладачів, В столиці Московії Юркевич збирав на своїх блискучих лекціях чи не всю тогочасну наукову еліту чужого міста. Живе слово пана Памфіла, виплеканого на черкаській землі спочатку освіченою родиною батька, далі в духовних закладах Переяслава, Полтави і Києва, - це було слово від серця до сердець. В думках Юркевича знаходимо прямий відгук і етнопедагогіки. й філософії серця Сковороди та інших українських філософів, бачимо й те, як він зумів поглибити й обґрунтувати метафізику серця, поєднавши його з любов'ю, образом Божим. Все це в роботах «Ідея» (1859), «Серце і його значення в духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого» (1860). «З науки про людський дух» заграло новими живими барвами.

Для педагогів дуже важливим є повторення біблійного «і здатність навчати інших поклав я в серце його» в практиці видатного філософа. На своїх лекціях Юркевич наочно переконувався в тім, як відгукується в людях те, що він посилав їм крізь своє серце, тому й стверджував, що знання мають бути зігрітими почуттями. Сформована ним сакральна педагогіка серця на перше місце ставила виховання, а вже потім навчання. Серце – коріння, а розум – вершина, а чи ж може бути вершина без коріння?

Заздрісна Московія не прощає чужого успіху. Проти світлих ідей П.Юркевича, вибудованих на засадах християнства, постали російські демократи М.Чершишевський, Д.Писарєв та інші, які наполягали на тому, що «Філософія бачить в людині те саме, що бачить медицина, фізіологія, хімія; ці науки доводять, що ніякого дуалізму в людині не видно...» [4]. Почалося те, що би ми сьогодні назвали всіма видами булінгу. Жовта преса буквально змагалася: хто більше очорнить ученого, та він продовжував тримати оборону, звертаючи увагу на те, що наука не в стані пояснити духовні прояви, а якщо вона не здатна осягнути дух в людині, то як вона може пізнати її сутність і чи потрібна така наука взагалі? Ми зараз живемо у війні, причиною якої в тім числі є і те, що холодна наука так і не відкрила ні перед рашистами, ні перед людством, яке

успішно торгує нашою бідною, духовної сутності людини, краси її серця, силу любові і віри, цінності подарованого Богом життя.

Передчасна смерть дружини забрала останні сили видатного вченого. Пішов із життя зовсім молодим – у 48 років, як і Ушинський. Єдиний з плеяди найвідоміших українських просвітителів з педагогіки серця Г.Сковорода дожив до 72 р. і мав абсолютні підстави пишатися тим, що світ його таки не впіймав. Смію допустити, що сталося це тільки тому, що зумів вирватися з російських лабет і прожив своє життя в милій серцю Україні.

Посіяні ними зерна давали гарні сходи. На українському педагогічному видноколі засяяли зірки М.Пирогова, С.Русової, Г.Ващенко, І.Огієнка, І.Сікорського, О.Духновича, М.Волошина, А.Шептицького та інших, які підтримували віру в педагогіку серця, не даючи серцям підпадати під чужі впливи.

Окремо хочеться виділити Андрея Шептицького, якого радянці охрестили колаборантом. Гігантська в буквальному й переносному сенсі постать митрополита була духовним наставником для цілого краю, в царині педагогіки він наголошував на необхідності ублагороднення серця у виховному процесі. Зазнав переслідування і при житті, і після смерті його постать була зумисне спаплюжена, аби закрити від народу світоч його думки. Та він возродився. І донині стоїть над духовним життям в Україні, даючи нам надію пережити ці страшні часи. Що цікаво, А.Шептицький, як і М. Руденко – поет, філософ, політичний та громадський діяч, правозахисник, політв'язень радянських концтаборів, засновник та голова Української Гельсінської Групи, Герой України, кожен свого часу вважали, що Україна пройде випробування, які вирішуватимуть долю всієї Європи, і зараз ми передбачені ними випробування проходимо, А. Шептицький вірив у світле майбутнє нашої країни, вірив в український Київ, і ця його віра сьогодні скріплює наші сили в протистоянні з ворогами, що не тільки ворожою армією сунуть на нас, але й підступно діють просто посеред нас у тилу.

Не можна проминути згадкою В Сухомлинського і той жертвний подвиг, яким палало його серце в часи радянського безбожництва. Перечитування його книг кожного разу вражає: як же він умів обходити пряме посилення на релігію, а крізь цілком світські посили віддавав серце дітям, плекав духовну спільність, без якої освіта неможлива. На превеликий жаль, в освітній простір України не раз закидалася думка про те, що і його творчу спадщину треба піддати декомунізації, що й сталося по-тихому, адже багато його книг, що зберігалися в бібліотеках, було видано ще за часів радянської влади російською мовою. І це при тім, що його найвідоміша книга «Серце віддаю дітям» перекладена на 32 мови світу і видана більше 50 разів, що його ідеями надихаються понині ті вчителі, які розуміють багатогранність свого служіння дитинству, далекого від механічної передачі знань. «Творчість Василя Олександровича Сухомлинського є вищим ступенем сучасної педагогіки. В умовах замкненого освітнього простору він ціною власного життя відродив, розвинув і збагатив ідеї класичного гуманізму, зберіг їх від тоталітарних спотворень», - так оцінив його служіння світовій педагогіці інший видатний педагог-гуманіст сучасності Ш. Амонашвілі, а в книзі відгуків Павлишського музею залишив такий запис: «Василь Олександрович Сухомлинський є класиком світової педагогіки. Будь-який класик – носій Слова Педагогічної Істини з майбутнього. Василь Олександрович – апостол майбутнього, той, що дарує Мудрість гуманізму, мудрість любові. Країна, в якій є такий син, не буде шукати педагогіку десь в інших місцях. Чи зможе уявити наш розум, якою стане освіта, джерелом якої є Мудрість Сухомлинського? Дуже вірю, що вчителі (прийде час) припадуть до чистих джерел. Це про кожного з нас Він сказав: «Щоб дати дитині іскринку знань, учителю потрібно ввібрати в себе ціле море світла». Це він сказав нам: «Без духовної єдності виховання не відбудеться». Шлях Павлишської школи множитися в Україні і в світі. Нехай у кожного вчителя вселиться Іскра Сухомлинського. Я схиляю голову перед Його педагогічним генієм» [5].

«Феномен Олександра Захаренка, який випередив час», – так називається стаття на сайті Національної академії педагогічних наук, присвячена ще одному

видатному синові черкаської землі, ще одній яскравій зірці на небосхилі української педагогіки. А що його педагогіка абсолютно українська, українська за своєю ментальністю, за змістовим наповненням, за світовідчуттям, які так єднають його і з етнопедагогікою, і з Г.Сковородою, і К.Ушинським, і В.Сухомлинським та всіма згаданими й не згаданими в статті українськими педагогами, яскраво засвідчують розроблені ним спільно з учителями десять загальнолюдських цінностей, які самі лягають на серце: Людина, Знання, Сім'я, Батьківщина, Соціальна справедливість, Праця, Культура, Мир, Милосердя, Земля – такі милі, такі прості слова, такі всім – і старому, і малому – зрозумілі поняття, які відразу ж знаходять живий відгук у серцях [6].

Сьогодні, коли в Україні знищено стільки освітніх закладів, як ніколи раніше стає актуальним досвід відбудови освітніх закладів силами громади, як це в свій час зуміли В.Сухомлинський і О.Захаренко. Натомість жодних владних ініціатив з цього питання немає, тільки хвалькуваті заяви про те, що хтось там за кордону нам допоможе. А де ми самі? Чому ми не вдатні це робити власними силами, чому наші діти ізольовані від праці? Чому ми на ділі не прагнемо виховувати з них творців і будівничих свого життєвого простору, чому не залучаємо до тих справ, де вони можуть виявити хвалебні компетентності? Чому їх треба тягти в цифрове суспільство, а навчити щось робити власними розумом, руками, зусиллями – непростимий гріх, за який обурені батьки й випускники соросівських грантів розтерзають директора, який на таке відважиться. Питання, які, на нашу велику народну біду, стають риторичними.

«Слова. Слова. Нині вони не в моді. Їм не вірять ні дорослі, ні діти. Вірять доларам, справам, результатам. А в моді витончений грабіж та звірячий переділ народного короваю. Модні розмови про духовність та святість. Про виховання – ні слова», – гіркотою і болем сердечним віє від цих роздумів видатного педагога [6]. Він пішов у 2002 році, видно, Бог уберег його від того, щоб бачити наслідки відсутності виховання, як це бачимо ми, холодіючи від новин, де то вчитель вбиває учнів, то учні б'ють учителя, то батьки пострілялися на території школи і жодна поліція з купою охоронців і психологів цьому не можуть зарадити.

Сучасний стан нашої освіти, чий офіційний курс далекий від педагогіки серця української вітчизняної традиції, часто нагадує хаос непокінченого, в якому рештки радянської освіти конфліктують з фрагментами запозичених чужих освітніх систем, в результаті чого сформований номінальний характер освіти як процесу заважає створенню «світоглядного коду» нації, бо жодної системи своїх ментальних смислів вона не транслює. До цього додається ще й виклик посиленої цифровізації освіти всупереч усім науковим висновкам про те, що кожна технологізація знижує рівень навчання, вже не кажучи про повну відсутність виховання.

Ми бачимо як змінюються наші діти, як їхніми умами заволодівають соціальні мережі з їх часто абсолютно шкідливими, неприродними силами, як керують їхніми серцями, спокушаючи легким заробітком, наші вороги, як учителям на різноманітних вебінарах і навчаннях подають сир у мишоловці.

Мабуть, це про ці часи попереджало нас святе Письмо: « Ви будете постійно чути, та не зрозумієте, і будете бачити завжди, та не пізнаєте. Учини затужавілим серце народу цього, і тяжкими зроби його уші, а очі йому позаклеюй, щоб не побачив очима, і не почув вухами, і не зрозумів серцем, і не навернувся, і не був оздоровлений він, щоб я зцілив їх» [2, Іс.6: 10].

Але і в наші часи є світлі люди, які тримають прапор педагогіки серця. Щороку відбуваються педагогічні конференції і читання з гуманної педагогіки в різних містах і селах України, активну роботу ведуть кілька потужних організацій, які об'єднують довкола себе вчителів-християн, зрештою, і ця конференція й збірник присвячені роздумам, які дістаємо зі своїх сердець. Тішить, що й відомі науковці країни підтримують вічний запит людської душі на виховання сердечною любов'ю – І.Бех, І.Зязюн, В.Бак, С.Гаряча, С.Максименко та багато інших.

І проростають зерна, дають нові сходи. «Освіта - це таки не про школу. А про серце. Про серце людини і про його здатність знайти в інформаційних потоках та життєвих буревіях. Це про вміння людського серця бачити, розуміти, діяти. У цілісній особистості інтелект обов'язково підтягнеться під стандарти

життєвого досвіду, що дозволяють торкнутися мудрості. Головне, аби серце залишалося живим і вільним. І аби в наших школах навчали навчатися упродовж цілого життя – серцем», - з таким посилом виступає перед різними спільнотами – вчительськими, батьківськими, військовими – вважає Андрій Зелінський, докторант політології, військовий капелан ЗСУ, священник Української греко-католицької церкви, член чернечого згромадження «Товариство Ісуса». І це також є яскравим свідченням неперервності і нетлінності світлих ідей української педагогіки серця.

Таким чином, напрошуються наступні висновки:

1. Українська педагогічна думка традиційно є кордоцентричною.
2. В усі часи при різних владах, в тім часі й при незалежній Україні, вона ніколи не мала державного захисту, покровительства і офіційного запровадження в освітній процес.
3. Педагоги, які були творцями та носіями вітчизняної гуманної педагогіки, в тій чи іншій мірі відчували на собі негативний тиск влади, але ця ситуація змінилася з отриманням незалежності. Нині в країні вільно працюють громадські об'єднання педагогічних працівників, які позиціонують себе як товариства її прибічників, її ідеї безборонно отримують сучасне наукове підґрунтя.
4. Нова українська школа взяла на озброєння ідеї дитиноцентризму, гуманності, педагогіки партнерства тощо, які транслиювалися українськими педагогами задовго до цієї реформи, хоча офіційно посилається на зарубіжний досвід, адаптований до українських реалій. Можливо, ця реформа була би більш успішною і популярнішою в суспільстві, якби її творці, впроваджуючи чужі зразки, захотіли поєднати їх з набутками вітчизняної педагогічної думки. Хочеться вірити, що в освітньому полі курсів підвищення кваліфікації вчителів на офіційному рівні постане нова програма під умовною назвою «Серцезнання – як одна з граней акмеологічної компетентності педагога»

В єзуїтській духовності є поняття «Бог завжди більший». Для нас, учителів, воно означає безкінечне пізнання світу і себе в нім, свого серця й розуму, глибин

гуманної педагогіки, яку К.Ушинський назвав мистецтвом, постійного вдосконалення як людей, що своїм покликанням обрали служіння дитинству. Колись він дав собі наказ - готувати уми, сіючи ідеї в серця, а для нас це вже заповіт, який маємо сповнити самі й передати тим, хто прийде після нас.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сковорода Г. Вибрані твори/ Передмова і переклад зі староукраїнської Роланда Піча. Вступне слово Ярослави Мельник. Мюнхен. 2013.- 256 с.
2. Bible Book List. URL: <https://www.biblegateway.com/passage/?search> (дата звернення 26.03.2026).
3. Ушинський К. Д. URL: https://www.wikiwand.com/ukУшинський_Костянтин_Дмитрович (дата звернення: 20.03.2026).
4. Тихолаз А. Передмова / Юркевич П.Д. // Вибране. — К., 1993. — 398 с.
5. Ключек Г. Шалва Амонашвілі про Василя Сухомлинського. URL: <https://osvita.ua/blogs/60952/> (дата звернення: 1.03.2026р).
6. Кузьмінський А. Феномен Олександра Захаренка, який випередив час URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/63/ Дата звернення: 20.02.2026 р.).

37.034:37.013

Юлія Миколаївна Осадча,
методист кафедри педагогіки та освітнього менеджменту комунального
навчального закладу
«Черкаський обласний інститут післядипломної освіти
педагогічних працівників Черкаської обласної ради»,
кандидат педагогічних наук

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ІДЕЙ ПАМФІЛ ЮРКЕВИЧА ТА ОЛЕКСАНДРА ЗАХАРЕНКА

У статті здійснено теоретико-методологічний аналіз проблеми духовно-морального виховання учнів у сучасному освітньому просторі України. Актуалізовано значення філософсько-педагогічної спадщини Памфіла

Юркевича та Олександра Захаренка у контексті сучасних соціокультурних викликів, зокрема цифровізації освіти, трансформації ціннісних орієнтирів та впливу воєнних подій. Розкрито концептуальні засади духовно-морального виховання як системоутворювального компонента освітнього процесу. Запропоновано модель гуманістично орієнтованої школи, що інтегрує інтелектуальний, емоційний, моральний та соціальний розвиток учня. Окреслено можливості імплементації світових освітніх практик та положень Нової української школи у контексті формування цілісної особистості.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та концептуалізація моделі духовно-морального виховання учнів у сучасному освітньому просторі на основі інтерпретації філософсько-педагогічних ідей П. Юркевича та О. Захаренка.

Завдання дослідження:

- проаналізувати сучасні виклики духовно-морального виховання в умовах трансформації освіти;
- розкрити зміст «філософії серця» П. Юркевича як теоретичного підґрунтя духовного розвитку особистості;
- охарактеризувати педагогічні ідеї О. Захаренка як практичну модель гуманістичного виховання;
- обґрунтувати необхідність інтеграції духовно-морального компоненту в освітній процес;
- розробити концептуальну модель гуманістично орієнтованої школи;
- проаналізувати відповідність запропонованої моделі сучасним освітнім підходам, зокрема НУШ та світовим практикам.

Сучасний освітній простір України перебуває у стані глибоких трансформацій, зумовлених як глобальними процесами розвитку суспільства, так і внутрішніми соціокультурними викликами. Цифровізація освіти, інформаційна перенасиченість, зміна ціннісних орієнтирів, а також тривалі кризові явища, пов'язані з воєнними подіями, суттєво впливають на формування особистості учня. У таких умовах освіта постає не лише як інструмент передачі

знань, умінь і навичок, але й як провідний чинник духовного становлення особистості, формування її моральної свідомості, ціннісних орієнтацій і життєвих смислів.

Особливої актуальності набуває проблема духовно-морального виховання учнів, яка є визначальною для забезпечення гармонійного розвитку особистості. Сучасна школа покликана не лише готувати конкурентоспроможного фахівця, а й виховувати свідомого громадянина, здатного до відповідального вибору, ефективної взаємодії з іншими людьми, збереження національних і загальнолюдських цінностей. У цьому контексті дане виховання виступає як системоутворювальний компонент освітнього процесу, що інтегрує інтелектуальний, емоційний та ціннісний розвиток особистості.

Вагомим підґрунтям для осмислення проблеми духовності та моральності в освіті є філософсько-педагогічна спадщина видатних українських мислителів, зокрема Памфіла Юркевича та Олександра Захаренка.

Концепція «філософії серця» Памфіла Юркевича обґрунтовує ідею серця як «центру духовного життя людини» та джерела морального вибору, він ставить у пріоритет своєї концепції людину як духовну істоту. У його «філософії серця» особливого значення набувають моральність, совість та внутрішній світ особистості як визначальні чинники людської поведінки. Мислитель підкреслює обмеженість суто раціоналістичного підходу до розуміння людини, наголошуючи на єдності розуму й духовно-ціннісної сфери як основи цілісного розвитку особистості. У свою чергу, педагогічні ідеї Олександра Захаренка репрезентують практичний вимір гуманістичної традиції, що реалізується безпосередньо в освітньому процесі. Центральними засадами його підходу є любов, довіра та глибока повага до дитини, які виступають основою виховання і створення сприятливого морально-духовного середовища в школі. Таким чином, гуманізм у його педагогічній системі набуває практичного втілення через організацію навчально-виховного процесу, орієнтованого на розвиток особистості дитини.

Актуальність звернення до ідей Памфіла Юркевича та Олександра Захаренка зумовлена необхідністю пошуку ефективних шляхів формування духовно зрілої, морально відповідальної особистості в умовах сучасних викликів. Їхні наукові підходи не втрачають своєї значущості, а навпаки — набувають нового звучання в контексті реформування освіти та впровадження гуманістичних цінностей у педагогічну практику.

В умовах сьогодення освітній простір перебуває під впливом глобалізаційних процесів, інформаційних перевантажень, стрімкого розвитку цифрових технологій, що змінюють способи сприйняття інформації та комунікації, а також посилення віртуалізації соціальних взаємодій. Це нерідко призводить до зниження рівня живого міжособистісного спілкування, послаблення емоційної чутливості та ускладнення процесів формування стійких моральних орієнтирів у дітей і підлітків. Крім того, ціннісна динаміка сучасного суспільства, зумовлена впливом масової культури та інформаційних потоків, часто спричиняє розмиття традиційних моральних норм, що проявляється у поверхневому сприйнятті понять добра, справедливості, відповідальності та поваги.

У таких умовах можливими наслідками є формування фрагментарного світогляду здобувачів освіти, зниження рівня емпатії та здатності до глибокого співпереживання, а також ослаблення внутрішніх моральних регуляторів поведінки. Спостерігається тенденція до зростання індивідуалізму та прагматизму, що нерідко супроводжується зменшенням значущості духовно-моральних цінностей у системі життєвих орієнтирів особистості.

Крім того, послаблення безпосередніх міжособистісних контактів може призводити до труднощів у розвитку комунікативної культури, зниження рівня довіри та взаєморозуміння між учасниками освітнього процесу. У довготривалій перспективі це створює ризики формування соціально дезорієнтованої особистості. Така особистість відчуває труднощі у прийнятті відповідальних рішень, усвідомленні власної ролі в суспільстві та дотриманні етичних норм у професійній і повсякденній діяльності.

У цьому контексті звернення до ідей Памфіла Юркевича постає не лише як актуальне, а й як необхідне для подолання окреслених викликів сучасної освіти. Зокрема, його концепція «філософії серця», яка акцентує увагу на внутрішньому духовному світі людини як джерелі моральності, цінностей і життєвих орієнтирів. Адже, на його думку, саме «серце» є осередком духовного життя особистості, що визначає не лише емоційно-чуттєву сферу, а й моральний вибір та здатність до відповідального ставлення до інших. На відміну від суто раціоналістичних підходів, мислитель наголошує на єдності розуму й духовно-ціннісної сфери, що забезпечує цілісність особистості.

Актуалізація цих ідей у сучасному освітньому просторі дозволяє переосмислити пріоритети виховання, змістивши акценти з виключно інтелектуального розвитку на гармонійне поєднання розумового, емоційного та духовно-морального становлення особистості. Це передбачає створення таких педагогічних умов, у яких учень не лише засвоює знання, а й набуває досвіду морального переживання, рефлексії та осмислення власних вчинків.

У свою чергу, педагогічна спадщина Василя Захаренка демонструє практичні шляхи реалізації цих ідей через гуманізацію освітнього процесу, утвердження педагогіки довіри, поваги до особистості дитини та розвитку її внутрішнього світу. Саме такий підхід сприяє формуванню цілісної особистості, здатної до емпатії, відповідальності та свідомого морального вибору в умовах сучасних викликів.

Особливої складності набуває ситуація в умовах воєнних подій в Україні, які безпосередньо впливають на психоемоційний стан дітей, їх відчуття безпеки та стабільності. Учні часто переживають підвищений рівень тривожності, втрату звичного соціального середовища, зміну місця проживання або навчання, що актуалізує потребу в посиленій увазі до їхнього емоційного благополуччя та духовно-моральної підтримки в освітньому процесі.

У цьому аспекті доречним є звернення до філософсько-педагогічної спадщини видатних українських мислителів, які пропонують ціннісні орієнтири для подолання сучасних освітніх викликів і гуманізації освітнього процесу.

Зокрема, на наш погляд, формування педагогічних поглядів Олександра Захаренка відбувалося в умовах воєнного та повоєнного дитинства, що зумовило його особливу чутливість до проблем людяності, взаємопідтримки та морального відновлення суспільства. Саме цей соціокультурний досвід став важливим підґрунтям становлення його «педагогіки любові», орієнтованої на створення в освітньому середовищі атмосфери довіри, поваги та духовної підтримки дитини.

Таким чином, ідеї Юркевича та Захаренка репрезентують два взаємодоповнювальні виміри гуманістичної педагогіки: філософсько-ціннісний (духовні засади особистості) та практико-орієнтований (реалізація гуманізму в освітньому процесі). Інтерпретація їхніх ідей у сучасних умовах дозволяє виокремити низку важливих педагогічних орієнтирів:

- **необхідність посилення духовно-морального компонента освіти як основи формування цілісної особистості учня** (приклад: впровадження практики «уроків морального вибору», де учні аналізують реальні життєві ситуації, створюють «карти ціннісних рішень», ведуть рефлексивні щоденники «Що сьогодні навчило мене бути людиною?»; використання художніх текстів як простору для діалогу серця і розуму);
- **створення в школі гуманістичного освітнього середовища, заснованого на довірі, повазі та емоційній підтримці** (приклад: впровадження моделі «школи довіри», де працюють кола підтримки замість системи покарань; практика «відкритого ранкового кола», де учні та вчитель діляться емоційним станом; система наставництва «рівний–рівному» та «вчитель як ментор»);
- **розвиток у здобувачів освіти емпатії, здатності до морального вибору та відповідальності за власні дії** (приклад: використання симуляційних ігор «я на місці іншого», кейс-методів морального вибору, участь у соціальних та волонтерських проєктах «малих добрих справ», створення учнівських ініціатив «допомога без оцінки»);

- **поєднання інтелектуального навчання з вихованням ціннісної сфери особистості** (приклад: інтегровані «сенсові уроки», де кожна тема має не лише пізнавальний, а й ціннісний вимір; обговорення історичних подій через призму людських рішень і наслідків; літературні та природничі дискусії «що це означає для людини і суспільства»);
- **підтримка психологічної стійкості учнів в умовах сучасних кризових викликів, зокрема воєнного стану** (приклад: створення в школі «просторів емоційної безпеки» або «тихих кімнат»; проведення практик емоційного відновлення, дихальних вправ і коротких рефлексійних пауз «я тут і зараз»; залучення шкільних психологів до системної підтримки, а не епізодичних консультацій);
- **орієнтація освітнього процесу на розвиток внутрішньої культури особистості, а не лише на засвоєння знань** (приклад: проєктна діяльність із соціальним змістом «школа змінює громаду», учнівське самоврядування як реальний простір відповідальності, ініціативи «добро як дія» — від екологічних акцій до підтримки громади, створення портфоліо «моє зростання як особистості» замість лише академічних досягнень).

Давайте, наміть, уявимо таку школу.

Розроблена та обґрунтована модель школи базується на розумінні освіти як цілісного процесу, що охоплює інтелектуальний, емоційний, моральний та соціальний розвиток учня. Освітній процес структуровано таким чином, щоб забезпечити баланс між засвоєнням навчального змісту, формуванням ціннісних орієнтацій і набуттям соціального досвіду.

Отже, навчальний день розпочинається з практики ранкового кола спілкування, що сприяє формуванню довірливої атмосфери, розвитку емоційної відкритості та психологічної безпеки. Такий формат взаємодії забезпечує налаштування учнів на навчальну діяльність та сприяє розвитку навичок комунікації і взаємоповаги. Потім продовжує академічний компонент та смислове навчання. Освітній процес у першій половині дня поєднує традиційне

засвоєння навчального матеріалу з його смисловим осмисленням. Навчальні дисципліни інтерпретуються не лише як система знань, а як простір для формування ціннісного ставлення до світу, людини та суспільства.

Зокрема, історичні події аналізуються через призму людських рішень і відповідальності, літературні твори виступають основою для морально-етичних дискусій, а природничі науки сприяють усвідомленню взаємозв'язку людини та довкілля. Такий підхід забезпечує розвиток критичного мислення, рефлексії та здатності до усвідомленого вибору.

Водночас важливо підкреслити, що запропонована модель не знижує значущості академічної підготовки здобувачів освіти. Навпаки, інтеграція ціннісного виміру в навчальний процес сприяє підвищенню навчальної мотивації, зниженню рівня тривожності та покращенню якості засвоєння знань. Це, у свою чергу, створює передумови для успішного проходження зовнішнього незалежного оцінювання (НМТ/ЗНО) та досягнення високих навчальних результатів.

Наступний крок – практико-діяльнісний та соціальний вимір освіти. Важливим компонентом моделі є організація другої половини навчального дня, що орієнтована на практичну діяльність учнів. Вона реалізується через участь у соціальних, волонтерських, екологічних та творчих проєктах, а також через функціонування учнівського самоврядування.

Такий підхід забезпечує перехід від засвоєння знань до їх практичного застосування, формуючи у здобувачів освіти відповідальність, ініціативність та соціальну активність. Освітній процес у цьому вимірі набуває характеру діяльнісного навчання, де знання інтегруються з реальним життєвим досвідом. І завершення навчального дня - рефлексивний компонент та психологічна підтримка. Кінцевим етапом навчального дня є рефлексивні практики, спрямовані на усвідомлення учнями власного досвіду, емоційного стану та навчальних досягнень. Це сприяє розвитку навичок самоаналізу, емоційної компетентності та моральної рефлексії.

Особливу роль у функціонуванні моделі відіграє створення безпечного освітнього середовища, що передбачає наявність елементів психологічної підтримки, розвитку культури діалогу та довірливих взаємин між учасниками освітнього процесу. **В умовах воєнного стану та пов'язаних із ним психоемоційних навантажень ця складова набуває особливої актуальності, оскільки безпека дитини виступає не лише фізичною, а й психологічною та емоційною передумовою ефективного навчання і розвитку особистості.**

Подібні підходи вже реалізуються у світовій освітній практиці (Монтессорі, Вальдорфська педагогіка, фінська модель освіти, демократичні школи), що підтверджує можливість поєднання академічної результативності з гуманістичною спрямованістю освітнього процесу.

Досвід функціонування альтернативних освітніх моделей свідчить про достатньо високий рівень продовження освіти їхніми випускниками у закладах вищої освіти. Узагальнені дослідницькі дані демонструють, що частка здобувачів освіти, які вступають до університетів або інших закладів вищої освіти, у межах зазначених підходів коливається приблизно від 60% до 95%, що є показником, співставним із традиційними освітніми системами, а в окремих випадках навіть таким, що їх перевищує. Водночас у сучасних дослідженнях підкреслюється, що ефективність альтернативних освітніх моделей не зводиться виключно до формального показника вступу до закладів вищої освіти. Не менш важливим результатом їх функціонування є формування у випускників високого рівня внутрішньої мотивації до навчання, розвиненої самостійності, відповідальності за власну освітню траєкторію, а також здатності до безперервного навчання впродовж життя. Саме ці характеристики розглядаються як ключові індикатори успішності сучасної освіти в умовах динамічних соціальних змін.

Отже, уявна модель гуманістично орієнтованої школи демонструє можливість гармонійного поєднання академічної підготовки та ціннісного виховання, а інтеграція ідей П. Юркевича та О. Захаренка дозволяє сформувати освітнє середовище, у якому інтелектуальний розвиток учня поєднується з його

духовним, моральним і соціальним становленням. Реалізація такої моделі сприяє не лише підвищенню якості освіти, а й формуванню цілісної, відповідальної та соціально зрілої особистості, здатної до свідомого вибору та конструктивної взаємодії в умовах сучасного суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Юркевич П. Д. Серце і його значення в духовному житті людини. Київ: Вид-во філософської думки, 1990. – 120 с.
2. Юркевич П. Д. Філософські твори / упоряд. та ред. Київ : Наукова думка, 1993. 350 с. Захаренко О. Я. Педагогіка життєтворчості. Київ, 1997. 240 с.
3. Захаренко О. Я. Школа над Россю. Київ : Радянська школа, 1980–1990-і.
4. Рогова П. І. Гуманістична педагогіка Олександра Захаренка. Київ: Педагогічна думка, 2010. 280 с.
5. Кремень В. Г. Філософія освіти: виклики і перспективи. Київ: Педагогічна думка, 2008. 520 с.
6. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. Київ Либідь, 2003. 280 с.
7. Національна академія педагогічних наук України. Педагогічні ідеї О. Я. Захаренка в сучасній освіті: зб. наук. пр. Київ, 2015. 310 с.

УДК 373.3.013.42.

Ніна Василівна Пшінка,
учитель початкових класів Вороненського ліцею
Жашківської міської ради Черкаської області,
вчитель вищої категорії

ФОРМУВАННЯ ЛЮДЯНОСТІ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ:

СИНЕРГІЯ ІДЕЙ П.ЮРКЕВИЧА ТА О.ЗАХАРЕНКА

Сьогодні, коли Нова українська школа проходить випробування не лише реформами, а й надскладними історичними викликами, питання духовно-моральних цінностей постає не як додаток до програми, а як фундамент виживання нації. Ми часто шукаємо інновації за кордоном, забуваючи, що маємо унікальний генетичний код вітчизняної педагогіки. Сьогодні я пропоную вам поглянути на виховання в початковій школі крізь призму двох титанів: Памфіла Юркевича, який дав нам «філософію серця» та Олександра Захаренка, який втілює цю філософію в життя у своїй легендарній «Школі над Россю» [4]. Це міст

довжиною у століття, який з'єднує ідею внутрішньої людини з практичною дією громадянина [3].

Наша мета в НУШ — не просто навчити дитину читати й рахувати, а допомогти їй «народитися в душі», про що мріяв Юркевич, і навчити її «творити добро», як закликав Захаренко. Ми живемо в епоху, яку називають "цифровим розривом", але справжній розрив, який загрожує нашому суспільству — це дефіцит людяності. Памфіл Юркевич стверджував, що людина починається не з мислення, а з почуття. Для молодшого школяра «серце» — це орган сприйняття світу. Учитель початкових класів має стати «резонатором» дитячих почуттів. Виховання людяності починається з хвилинок емпатії, ранкових колів, де дитина вчиться відчувати стан іншого [4]. Щоранку проводжу вправу «Коло серця»: Замість сухого привітання, діти кладуть руку на серце і намагаються "почути" свій настрій. Потім передають "уявне тепло" сусідові. Це вчить дитину розрізняти власні емоції та відчувати стан іншого — те, що Юркевич називав "співчуттям як основою душі". Дітям подобається вправа «Скринька добрих справ». У класі є скринька де діти анонімно залишають записки не про свої успіхи, а про добрі вчинки своїх однокласників, які вони помітили. Це стимулює фокусуватися на позитиві в інших, виховуючи "людяний погляд".

Олександр Антонович Захаренко перетворив абстрактну «любов до ближнього» на щоденну звичку. Його концепція доводить: цінності не вивчаються — вони проживаються. Юркевич наголошував: *"Думка стає силою лише тоді, коли вона проходить крізь серце і втілюється у волі"* [4]. Тобто людяність — це не слова, а вчинки. Олександр Захаренко став ідейним спадкоємцем цієї думки, створивши концепцію навчання працею для радості [2]. У Сахнівці діти не просто вивчали ботаніку — вони створювали «Музей хліба», «Криницю совісті», висаджували алеї [1].

Одним із найпотужніших символів педагогічної системи Олександра Захаренка була справжня криниця, викопана на подвір'ї Сахнівської школи, яку громада й учні називали «Криницею совісті». Це не був просто декоративний елемент — це був філософський центр школи. Захаренко вважав, що кожна

дитина повинна мати місце, де вона може залишитися наодинці зі своїми думками, де природа і тиша допомагають почути голос власної совісті [2]. Памфіл Юркевича писав: *«Совість — це голос Бога в серці людини»*. Для Юркевича моральність не може бути нав'язана ззовні силою чи страхом покарання; вона має визріти всередині «внутрішньої людини». Якщо ми лише караємо дитину за провину, ми тренуємо її розум бути хитрішим, але якщо ми спонукаємо її до саморефлексії — ми виховуємо її серце [4]. У сучасному галасливому світі, перенасиченому гаджетами та інформаційним шумом, ми маємо створити такі «острівці тиші» в кожному класі НУШ. Не обов'язково копати криницю, але важливо створити фізичний простір (можливо, з м'яким кріслом, зеленими рослинами чи акваріумом), куди дитина може піти, якщо відчуває внутрішній конфлікт, роздратування або сором. Учитель пояснює дітям: «Це місце, де ми не сваримося, не граємо в ігри, а запитуємо своє серце: чи правильно я вчинив?» [3]. Це і є виховання за Юркевичем — звернення до внутрішнього джерела правди. Захаренко часто практикував письмові роздуми. Запропонуйте учням написати короткий лист самому собі, який ніхто не буде читати. У листі дитина має чесно зізнатися собі в тому, за що їй соромно, і пообіцяти своєму серцю виправитися. Формування внутрішнього етичного контролю. Як казав Юркевич: *«Людина має бути законодавцем для самої себе»* [4]. Впровадження таких методів допомагає дітям долати стрес і почуття провини, які часто виникають у сучасних реаліях. Коли дитина знає, що вона має право на помилку, але також має інструмент для її виправлення через «серце», вона росте психологічно стійкою та емпатичною.

Совість, за Юркевичем — це не каральний орган, а «світло душі». Олександр Захаренко своєю «Криницею» показав нам, що це світло треба підтримувати щоденною працею. У початкових класах ми лише закладаємо це джерело, щоб у майбутньому воно стало глибокою річкою людяності.

Людяність починається з любові до найближчих. Памфіл Юркевич у своїх працях наголошував, що виховання серця починається в сім'ї, де дитина вперше пізнає любов і повагу. Для нього релігійність, традиції та вшанування предків

були тими «тихими водами», які живлять душу і не дають їй зачерствіти під тиском життєвих обставин. Юркевич вірив, що через любов до батьків дитина вчиться любові до Бога і Батьківщини [4]. Олександр Захаренко казав: *«Без роду немає народу, а без пам'яті про предків — немає людини»*. Він реалізував це через залучення батьків до кожного кроку шкільного життя, створюючи єдиний виховний простір «дім — школа — громада» [1].

Говорячи про виховання серця та роду, неможливо оминати унікальну подію, яка не має аналогів у світовій педагогіці. Це історія створення Пам'ятника Матері на шкільному подвір'ї Сахнівки. Ідея виникла не в кабінетах, а в дитячих серцях. Захаренко запропонував учням: *«Давайте збудуємо пам'ятник тій, хто дарує життя»* [1]. І діти відгукнулися. Це не було будівництво за державні кошти — це був іспит на людяність для кожного учня. Діти власноруч збирали каміння, допомагали дорослим, облаштовували майданчик. Кожен камінь у фундаменті був покладений з думкою про свою маму. На пам'ятнику не було прізвищ чи дат. Там була постать жінки, яка чекає на своїх дітей. Це був образ, який вчив молодших школярів безсловесно: мама — це святиня, це корінь твого життя.

Сьогодні багато дітей розлучені з батьками через фронт або еміграцію. Робота над родоводом за системою Захаренка допомагає «склеїти» розірвані зв'язки. Знання того, що твій рід вистояв у минулих випробуваннях, дає дитині силу вистояти сьогодні. Як писав Юркевич, *«серце знаходить спокій у тому, що є вічним»*. А вічним є наш зв'язок із предками, наша мова та наші цінності. Ми не можемо ігнорувати той факт, що сучасний український школяр — це дитина війни. Сьогоднішні учні початкових класів знають звук сирени краще, ніж мелодію шкільного дзвоника. У таких реаліях «Філософія серця» Памфіла Юркевича набуває нового, захисного змісту. Юркевич писав, що серце — це *«сховище, де людина збирає себе»* [4]. Коли зовнішній світ руйнується, дитина має знайти опору всередині. Олександр Захаренко, який пережив Другу світову війну дитиною, розумів: школа має бути островом безпеки та любові, де дитяче серце лікується через добрі справи та відчуття спільноти [1]. За Юркевичем, страх паралізує дух. Тому сучасний учитель, наслідуючи Захаренка, має стати

«емоційним щитом» [1,4]. Впровадження «Хвилинок серця» в укритті. Замість того, щоб просто чекати відбою, ми вчимо дітей ділитися теплом: «Скажи щось добре сусідові», «Згадай найщасливіший момент». Це перемикає увагу з зовнішньої загрози на внутрішнє світло. Війна провокує тривогу, яка часто виливається в дитячу агресію. Тут на допомогу приходить методика Захаренка — «Радість для іншого». Учні початкових класів готують малюнки або обереги для воїнів чи дітей, які втратили домівку. Юркевич стверджував, що любов до ближнього лікує саму людину, яка любить. Коли дитина допомагає іншому, вона перестає бути жертвою обставин і стає дієвим суб'єктом добра. Це найкраща профілактика травми [3].

Завершуючи свій виступ, хочу наголосити: для Юркевича вчитель — це духовний наставник. Для Захаренка — це людина, яка живе школою 24/7. Олександр Захаренко вважав, що усмішка вчителя — це не просто міміка, а духовний стан, який передається дитині на рівні серця. Він був переконаний: «Якщо вчитель зайшов до класу без усмішки, урок можна не починати». У його Сахнівській школі усмішка вчителя була першим кроком до роззброєння дитячої тривоги. Коли дитина бачить спокійне, привітне обличчя дорослого, її нервова система отримує сигнал: «Ти під захистом. Ти не один. Життя триває» [5].

Ми з вами побачили, що «Філософія серця» — це не абстрактна теорія, а живий інструмент у руках учителя початкових класів. Коли ми вчимо дитину співчувати, коли ми разом садимо дерево в шкільному саду або досліджуємо свій родовід, ми будуємо той самий міст між ідеєю та дією.

Сьогодні ми виховуємо покоління, якому належить відбудовувати нашу країну. І головним ресурсом для цієї відбудови буде не лише інтелект, а саме людяність. Пам'ятаймо, що в кожного з наших учнів у грудях б'ється «внутрішня людина», яка потребує нашого тепла, уваги та власного прикладу.

Тож нехай нашим професійним кредо стануть слова, які об'єднують досвід цих двох великих українців:

«Серце дитини — це чисте дзеркало. Нехай у ньому відображається лише світло ваших добрих справ та безмежна любов до рідної землі».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Захаренко О. А. Енциклопедія шкільного роду (в 2-х томах). Черкаси: Відлуння-Плюс, 2007–2008. (Фундаментальна праця про досвід Сахнівської школи).
2. Захаренко О. А. Порада колезі: З досвіду роботи директора Сахнівської середньої школи. Черкаси, 1997. (Практичні поради щодо створення виховного середовища).
3. Концепція «Нова українська школа». Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. (Базовий документ про ціннісні орієнтири сучасної освіти).
4. Юркевич П. Д. Серце та його значення в духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого. (Класична праця, де викладено засади кордоцентризму).
5. Сухомлинська О. В. Виховання як стратегічний ресурс у просторі НУШ. Електронне видання НАПН України. (Про сучасні підходи до виховання в початкових класах).

Ольга Іванівна Морокова,
учитель української мови, літератури
та зарубіжної літератури
Канівської спеціалізованої школи I-III ступенів №6
з поглибленим вивченням іноземних мов
Канівської міської ради Черкаської області

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СУЧАСНОГО КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ НУШ

У ПРАЦЯХ ОЛЕКСАНДРА ЗАХАРЕНКА ТА ПАМФІЛА ЮРКЕВИЧА

У статті здійснено теоретико-педагогічний аналіз концептуальних засад сучасного компетентнісного підходу Нової української школи крізь призму педагогічної спадщини Олександра Захаренка та філософсько-антропологічних ідей Памфіла Юркевича. Обґрунтовано методологічну співзвучність гуманістичних, дитиноцентристських і аксіологічних положень їхніх праць із ключовими принципами НУШ. Виявлено, що педагогіка партнерства, цілісний розвиток особистості, практико-орієнтоване навчання та пріоритет духовно-ціннісного виміру освіти, представлені в їхній спадщині, становлять важливе підґрунтя компетентнісної моделі сучасної української школи. Окреслено можливості творчої імплементації ідей учених у практику НУШ.

Ключові слова: компетентнісний підхід, Нова українська школа, дитиноцентризм, педагогіка партнерства, гуманістична педагогіка, філософія серця, ціннісне виховання.

Сучасний етап розвитку української освіти характеризується переходом від знаннєвої до компетентнісної парадигми. Концепція Нової української школи визначає пріоритет формування ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості в умовах ХХІ століття. У цьому контексті особливої ваги набуває звернення до національної педагогічної та філософської спадщини, яка містить потужний гуманістичний потенціал.

Педагогічна система Олександра Захаренка та «філософія серця» Памфіла Юркевича репрезентують саме ті ідеї, що сьогодні концептуалізуються в межах НУШ. Проте їхній потенціал у площині компетентнісного підходу розкрито лише частково.

Наукові розвідки, присвячені спадщині О. Захаренка, зосереджені переважно на феномені авторської школи, педагогіці співробітництва, гуманізації освітнього процесу. Дослідники підкреслюють його внесок у розвиток дитиноцентричної моделі освіти та створення шкільної екосистеми, інтегрованої в життя громади.

Філософські погляди П. Юркевича активно вивчаються в контексті моральної антропології, аксіології освіти, духовних засад виховання. Особливу увагу привертає його концепція «філософії серця», що підкреслює єдність раціонального й емоційно-ціннісного вимірів особистості.

Водночас порівняльне осмислення ідей обох мислителів у координатах компетентнісної парадигми НУШ потребує подальшого наукового опрацювання.

Метою статті є виявлення та теоретичне обґрунтування концептуальної спорідненості ідей Олександра Захаренка й Памфіла Юркевича з основними положеннями компетентнісного підходу Нової української школи та окреслення можливостей їх практичної імплементації.

Ключовим методологічним перетином спадщини обох мислителів є людиноцентризм. Педагогічна діяльність О. Захаренка ґрунтувалася на

безумовній повазі до особистості дитини, створенні атмосфери довіри та підтримки, розвитку учнівського самоврядування. Його школа функціонувала як простір життєтворчості, де учень виступав активним суб'єктом навчання. П. Юркевич, розвиваючи ідею «філософії серця», доводив, що джерелом моральної поведінки є внутрішній духовний світ людини. Він підкреслював обмеженість суто раціоналістичної освіти та необхідність звернення до почуттєво-ціннісної сфери.

У концепції НУШ ці положення відображені в принципах дитиноцентризму, педагогіки партнерства та орієнтації на цінності.

Важливою точкою перетину є ідея цілісності розвитку. О. Захаренко практично реалізував модель гармонійного виховання, що поєднувало інтелектуальний, трудовий, громадянський і моральний компоненти. Освітній процес у його школі був тісно пов'язаний із реальним життям громади.

П. Юркевич теоретично обґрунтував необхідність єдності розуму, волі та почуттів у формуванні особистості. Такий підхід фактично передбачає сучасне розуміння компетентності як інтегрованої якості.

У НУШ ця ідея реалізується через систему ключових компетентностей і наскрізних умінь.

Особливу актуальність має досвід О. Захаренка щодо побудови партнерських відносин у трикутнику «учитель – учень – батьки». Він розглядав школу як відкриту соціальну систему, що активно взаємодіє з громадою.

Філософські ідеї П. Юркевича поглиблюють цей підхід через концепцію моральної взаємозалежності людей і значення діалогу в розвитку особистості. Сучасна НУШ інституціоналізує ці положення у вигляді педагогіки партнерства, що є одним із її базових принципів.

У педагогічній практиці О. Захаренка домінував діяльнісний підхід: учнівські проекти, дослідницька робота, соціальні практики, краєзнавча діяльність. Навчання виходило за межі класу й набувало життєвого сенсу.

П. Юркевич, у свою чергу, підкреслював необхідність осмисленості знання, його внутрішнього прийняття особистістю. Це положення співзвучне сучасному розумінню усвідомленого навчання.

У НУШ ці ідеї втілюються через проєктне навчання, інтегровані курси та формувальне оцінювання.

Аксіологічний компонент є одним із найсильніших перетинів спадщини обох мислителів із концепцією НУШ. О. Захаренко послідовно формував у вихованців громадянську відповідальність, патріотизм, повагу до праці й традицій. П.Юркевич наголошував на пріоритеті морального самовдосконалення та духовного розвитку.

Сучасна НУШ трансформує ці ідеї у наскрізне виховання цінностей, розвиток емоційного інтелекту та формування культури гідності.

Проведений аналіз засвідчив глибоку концептуальну спорідненість педагогічних ідей Олександра Захаренка та філософських поглядів Памфіла Юркевича з сучасною компетентнісною парадигмою Нової української школи:

- гуманістична спрямованість їхніх концепцій становить ціннісне ядро НУШ;
- ідея цілісного розвитку особистості відповідає природі ключових компетентностей;
- педагогіка партнерства Захаренка випередила сучасні освітні моделі;
- «філософія серця» Юркевича забезпечує духовно-антропологічне підґрунтя компетентної освіти;
- практико-орієнтований досвід Захаренка співзвучний діяльній парадигмі НУШ.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні методичних моделей інтеграції ідей учених у конкретні освітні практики Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Захаренко О. А. Слово до нащадків. Київ: Радянська школа, 2006.
2. Захаренко О. А. Педагогічні ідеї та досвід авторської школи. Черкаси, 2008.

3. Юркевич П. Д. Філософія серця та її значення в духовному житті людини. Київ, 1993.
4. Березівська Л. Д. Авторська школа О. А. Захаренка: історико-педагогічний аспект. Київ, 2012.
5. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освіті. Київ, 2010.
6. Сухомлинська О. В. Гуманістичні орієнтири сучасної освіти. Київ, 2015.

Марина Василівна Палій,
консультант Комунальної установи
«Центр професійного розвитку педагогічних працівників
Канівської міської ради Черкаської області»

РОЛЬ ЦПРПП У ФОРМУВАННІ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Добрий день, шановні колеги! Я – Марина Палій, консультант Комунальної установи «Центр професійного розвитку педагогічних працівників Канівської міської ради Черкаської області». У сферу моєї діяльності входить модерування професійних спільнот, а саме: засідання професійної спільноти технологічної освітньої галузі, громадянської та історичної освітньої галузі, мистецької освітньої галузі та спільноти класних керівників закладів освіти Канівської МТГ. Сфера моєї діяльності дуже тісно пов'язана з духовно-моральним вихованням, адже всі навчальні предмети мають включати в себе аспекти духовно-морального виховання.

Сьогодні ми говоримо про надзвичайно актуальну та життєво важливу тему – духовно-моральне виховання в сучасній Україні. У світлі поточних подій, повномасштабної війни, коли наша нація щодня демонструє неймовірну стійкість, єдність та мужність, важливість формування міцного духовного стрижня у наших дітей стає очевидною. Ми бачимо, як цінності патріотизму, взаємодопомоги, гідності та людяності стають не просто словами, а діями, що рятують життя та наближають Перемогу.

Саме в цей період Центри професійного розвитку педагогічних працівників відіграють ключову, стратегічну роль у забезпеченні якісного духовно - морального виховання. Ми не просто надаємо методичну підтримку;

ми є флагманами інновацій, що формують нову генерацію педагогів, здатних виховати цілісних, свідомих та морально стійких громадян.

Сучасні виклики для духовно-морального виховання

Сучасний світ, а особливо Україна у стані війни, ставить перед нами безпрецедентні виклики, які ускладнюють процес формування духовно-моральних цінностей:

** Вплив інформаційного простору.* Діти щодня стикаються з величезним потоком інформації, яка часто містить агресивний контент, фейки, пропаганду. Ця інформація може спотворювати ціннісні орієнтири, формувати кліпове мислення та ускладнювати критичне сприйняття дійсності.

** Психологічні травми, спричинені війною.* Наші діти переживають важкі часи: втрати, вимушене переселення, постійний стрес. Це може призводити до емоційного вигорання, підвищеної тривожності, агресії або, навпаки, апатії. Педагоги мають бути готові працювати з такими станами.

** Зміна родинних цінностей та соціального контексту.* Розлучення, трудова міграція, а тепер і війна, впливають на структуру та функціонування сім'ї, що є первинним середовищем формування цінностей. Зростає потреба у підтримці родин та партнерській взаємодії.

** Вигорання педагогів.* Постійне навантаження, стрес, відповідальність за долі дітей в умовах війни виснажують вчителів. Це впливає на їхню здатність ефективно реалізовувати виховні завдання.

Інноваційні підходи до професійного розвитку педагогів у ЦПРПП

У відповідь на ці виклики, Канівський ЦПРПП зосередився на інноваційних підходах до професійного розвитку педагогів, що дозволять їм ефективно формувати духовно-моральні цінності:

1. Посилення психологічної та емоційної стійкості педагогів

Перш ніж виховувати інших, педагог має бути емоційно стабільним і психологічно стійким.

** Тренінги з психологічної підтримки та стрес-менеджменту: забезпечення педагогів інструментами саморегуляції, профілактики вигорання. (Слайд 4)* Це

включає практики майндфулнес, тобто здатність усвідомлювати себе в теперішньому моменті, арт-терапію, тілесно-орієнтовану терапію.

- * Розвиток емпатії та емоційного інтелекту: тренінги, що допомагають вчителям краще розуміти емоції учнів та власні, будувати довірливі стосунки.

- * Освоєння методик роботи з травмованими дітьми: навчання педагогів основам психологічної допомоги, (Слайд 7) розпізнаванню ознак травми та застосуванню корекційних технік (казкотерапія, ігрова терапія, використання метафоричних карт).

2. Інноваційні методики формування цінностей

- * Проєктна та дослідницька діяльність: залучення учнів до соціально значущих проєктів, що розвивають відповідальність, ініціативність, взаємодопомогу (наприклад, волонтерські акції, дослідження історії рідного краю, екологічні проєкти).

- * Гейміфікація та ігрові технології: використання освітніх ігор, квестів, симуляцій, що дозволяють дітям "прожити" моральні дилеми, зробити вибір, відчувати наслідки своїх дій у безпечному середовищі. Це ефективний спосіб розвитку критичного мислення та емпатії.

- * Використання цифрових інструментів для медіаграмотності: навчання педагогів, як використовувати інтернет-ресурси для формування критичного мислення, розпізнавання фейків, створення позитивного контенту, а не лише споживання.

3. Посилення національно-патріотичного виховання

Війна змусила нас усвідомити, що патріотизм – це не лише знання гімну, а глибоке відчуття належності до своєї нації, готовність її захищати та розбудовувати.

- * Інтеграція історії та культури України в усі предмети: наш ЦПРПП постійно надає методичні рекомендації щодо того, як уроки математики, фізики, правознавства, мови можуть стати майданчиками для обговорення українських досягнень, винахідників, діячів культури.

* Організація зустрічей з ветеранами, волонтерами, діячами культури: це живі уроки мужності, відданості, любові до України, що формують глибоку повагу та усвідомлення героїзму.

* Використання мистецтва як інструменту виховання: залучення педагогів до використання української музики, поезії, живопису для розвитку естетичних смаків та формування національної ідентичності.

4. Розвиток партнерської взаємодії

* Співпраця з громадою, волонтерськими та громадськими організаціями: Залучення їх до виховних проєктів, що сприяють формуванню милосердя, соціальної відповідальності та активної громадянської позиції.

ЦПРПП – це не просто методичні центри, це центри розвитку та змін. Наша місія – не лише надати педагогам знання, а й надихнути їх, озброїти інструментами, які дозволять їм виховати нове покоління українців – сильних духом, морально стійких, відповідальних та патріотичних.

Сьогодні, як ніколи, ми розуміємо, що майбутнє України залежить від того, які цінності ми закладемо в серця наших дітей. І саме ми, працівники ЦПРПП, у співпраці з педагогами, маємо унікальну можливість та відповідальність сформувати це майбутнє.

Олена Леонідівна Вовченко,
учитель початкових класів Маньківського закладу
загальної середньої освіти I-III ступенів № 1
Маньківської селищної ради Черкаської області

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У РЕАЛІЯХ НУШ

Шановні колеги! Сьогодні я хочу поділитися з вами думками про те, як у реаліях Нової української школи ми формуємо духовно-моральні цінності в учнів початкових класів.

Ми живемо й працюємо в особливий час — час великих викликів і великої відповідальності. Освіта вже давно перестала бути простором для передачі знань, вона стала простором формування особистості!

Сучасна українська освіта переживає трансформацію, зумовлену реформою НУШ. Нова українська школа – це не лише нові програми й методики, це нова філософія освіти. Її головна мета – виховання компетентної, відповідальної, творчої особистості. Важливим складником цього процесу є формування духовно-моральних цінностей, адже саме вони визначають життєві орієнтири дитини, її ставлення до себе, інших людей та світу.

Іноді перед нами може стояти питання:

Що ми формуємо в дитині насамперед — знання чи цінності? Відповідь наступна – знання швидко оновлюються. А цінності визначають життєвий шлях людини

І головне питання, яке постає перед нами: які цінності ми передаємо дітям? Адже знання без моральних орієнтирів – це лише інструмент, який може бути використаний по-різному.

Чому духовно-моральне виховання сьогодні — не додаток, а основа?

Саме початкова школа є тим фундаментом, на якому будується система цінностей дитини. Вона покликана формувати внутрішній моральний стрижень особистості.

У початковій школі закладаються:

- доброта і милосердя,
- повага і гідність,
- чесність і відповідальність,
- любов до родини та Батьківщини.

Саме в молодшому віці дитина особливо чутлива до моральних орієнтирів.

Чому це важливо?

Уявімо першокласника. Він приходить до школи з відкритим серцем, готовий довіряти й наслідувати. Саме в цей період формується його уявлення про добро і зло, про справедливість і чесність. Якщо ми закладемо міцний фундамент духовно-моральних цінностей – отримаємо покоління, здатне будувати сильну й людяну державу.

Концепція НУШ визначає цінності як основу змісту освіти. Йдеться не лише про формування ключових компетентностей, а й про:

- повагу до людської гідності;
- демократичні принципи;
- відповідальність;
- громадянську свідомість;
- патріотизм.

Таким чином, духовно-моральне виховання інтегроване в державну освітню політику є стратегічним напрямом розвитку освіти.

Тому нашим основним завданням, як учителів початкових класів, є:

- Забезпечити гармонійний розвиток особистості молодшого школяра.
- Формувати систему цінностей на основі загальнолюдських та національних традицій.
- Виховувати почуття відповідальності, доброти, справедливості, толерантності.
- Розвивати здатність до співпереживання та взаємодопомоги.

Виховання в реаліях НУШ

Компетентнісний підхід НУШ дозволяє інтегрувати знання, уміння та цінності в єдину систему, спрямовану на виховання відповідальної, гуманної та творчої особистості.

Духовно-моральні цінності (добро, справедливість, відповідальність, милосердя, патріотизм) формуються через практичну діяльність учнів, їхній досвід співпраці та взаємодії. Роль учителя полягає у створенні навчального середовища, де знання поєднуються з вихованням: використання інтерактивних методів, казок, притч, моральних дилем, групових проєктів. При інтегрованому навчанні цінності пронизують кожну дисципліну.

Інтегрований курс «Я досліджую світ» (ЯПС) у початковій школі має особливе значення для формування цілісного світогляду учнів. Він поєднує знання з природничих, суспільних та гуманітарних дисциплін, створюючи умови для виховання духовно-моральних цінностей. У межах Концепції Нової

української школи (НУШ) компетентнісний підхід забезпечує інтеграцію знань, умінь та цінностей у практичну діяльність учнів.

Уроки «Я досліджую світ» є потужним інструментом формування духовно-моральних цінностей. Компетентнісний підхід забезпечує поєднання знань з етики, історії, культури, дитина не лише пізнає природу, а й вчиться співчувати, допомагати, цінувати працю інших; сприяє розвитку не лише пізнавальних умінь, а й гуманності, відповідальності та екологічної свідомості, що є основою становлення особистості.

Уроки мистецтва в початковій школі мають унікальний виховний потенціал. Вони сприяють розвитку емоційної сфери, естетичного смаку та духовно-моральних орієнтирів учнів. У контексті Концепції Нової української школи (НУШ) компетентнісний підхід дозволяє поєднати художню діяльність із формуванням цінностей, що є основою гармонійного розвитку особистості.

Уроки мистецтва є важливим інструментом формування духовно-моральних цінностей. Компетентнісний підхід забезпечує розвиток не лише художніх здібностей, а й гуманності, відповідальності та патріотизму, що є основою становлення особистості.

Українська мова в початковій школі виконує не лише освітню, а й виховну функцію. Вона є засобом формування національної ідентичності, духовності та моральних орієнтирів. У контексті Концепції Нової української школи (НУШ) компетентнісний підхід стає ключовим інструментом інтеграції знань, умінь та цінностей у навчальний процес.

Уроки української мови є потужним засобом формування духовно-моральних цінностей. Компетентнісний підхід забезпечує не лише розвиток мовленнєвих умінь, а й виховання гуманної, відповідальної та патріотично налаштованої особистості.

Математика в початковій школі традиційно розглядається як інструмент розвитку логічного мислення, уваги та пам'яті. Проте в умовах Концепції Нової української школи (НУШ) вона набуває й виховного значення: через компетентнісний підхід уроки математики стають засобом формування духовно-

моральних цінностей, таких як відповідальність, чесність, справедливість, наполегливість. Уроки математики є не лише засобом розвитку інтелектуальних здібностей, а й важливим інструментом формування духовно-моральних цінностей. Компетентнісний підхід забезпечує виховання відповідальної, чесної та наполегливої особистості, здатної до співпраці та саморозвитку.

Позакласна робота як один із напрямків формування духовно-моральних цінностей

Позакласна діяльність у школі має особливе значення для виховання духовно-моральних цінностей, адже саме тут діти отримують можливість розвивати себе поза межами навчальної програми, у більш вільному та творчому середовищі.

Ми, як вчителі початкових класів, можемо інтегрувати позакласну роботу у виховання духовно-моральних цінностей через прості, але дієві практики: створення «клубу добрих справ», організацію екологічних акцій, театралізовані постановки на моральні теми. Це не лише розвиває дітей, а й робить їхню участь у шкільному житті більш осмисленою.

Позакласна робота:

- формує духовну компетентність – здатність діяти відповідно до моральних норм;
- розвиває ціннісні орієнтації – доброту, справедливість, патріотизм, милосердя;
- створює умови для самореалізації та пошуку сенсу життя;
- сприяє єдності знань і практики – діти не лише чують про цінності, а й застосовують їх у діяльності.

Основні напрями позакласної роботи

- Гурткова діяльність

Художні, музичні, театральні гуртки сприяють розвитку естетичних і духовних потреб, формують цінності краси, гармонії та творчості.

- Клуби за інтересами

Дискусійні клуби, краєзнавчі та історичні секції формують світогляд, патріотизм, повагу до культурної спадщини.

- Спортивні секції

Виховують силу волі, чесність, командний дух, що є важливими моральними орієнтирами.

- Духовно-просвітницькі заходи

Тематичні вечори, зустрічі з цікавими людьми, екскурсії до храмів чи культурних центрів допомагають учням осмислити духовні цінності.

Форми і методи

- *Проектна діяльність* – учні самостійно створюють та реалізують соціально значущі проекти. Участь у благодійних акціях виховує співчуття, милосердя, відповідальність за інших. Наприклад, «Добрі справи класу» – коли учні допомагають літнім людям чи збирають речі для тих, хто потребує. У реаліях сьогодення цей проєкт автоматично переключається на допомогу ЗСУ.
- *Інтерактивні ігри та тренінги* – моделюють життєві ситуації, де діти вчаться приймати морально правильні рішення.
- *Творчі конкурси та фестивалі* – формують цінності через мистецтво та самовираження.
- *Наставництво* – старші учні допомагають молодшим, що виховує відповідальність і взаємоповагу.
- Використання літературних творів, народних казок, притч як джерела моральних уроків.
- Залучення дітей до волонтерських та соціальних проєктів.
- Розвиток критичного мислення через дискусії та обговорення життєвих ситуацій.
- *Ігрові та проєктні методи* – через казки, інсценізації, творчі завдання діти засвоюють моральні норми.
- *Ігрові ситуації*, де дитина сама робить моральний вибір.

- Дискусії: «Що означає бути справедливим?» – діти вчаться висловлювати думку й чути інших.

У школі було проведено інтегроване заняття «Моральний вчинок» за участю лідерів учнівського самоврядування. Також було проведено цикл занять із метою попередження булінгу : «Дружба – це запорука успіху», «Стоп агресія», «Булінг та особистість».

В умовах сучасних викликів – інформаційного перенасичення, воєнних реалій, соціальної нестабільності – школа виконує не лише освітню, а й світоглядну місію. Саме тому виховна година перестає бути «формальним додатком» до навчального процесу і стає простором формування духовно-моральної особистості. Сьогодні виховні години виконують ще одну важливу функцію – підтримку психологічної стійкості дітей. Через теми вдячності, взаємодопомоги, національної єдності формується відчуття причетності та внутрішньої сили.

Для прикладу, виховні години, які були проведені в нашому закладі: «Порядок і дисципліна» (1-А клас), «Слухнянчики та непослухи» (1-Б клас), «Живи так, щоб не заважати іншим» (2-А клас), «Вчимося бути ввічливими» (2-Б клас), «Ввічливих завжди шанують. Чарівні слова» (3-А клас), «Золоті правила ввічливості» (3-Б клас), «Подорож у країну Ввічливості» (3-В клас), «Вічні цінності життя», «Правила етикету. Вмію, знаю, дотримуюся» (4-А клас), «Шкільні правила етикету» (4-Б клас). Під час годин спілкування переглядаємо та обговорюємо мультиплікаційні фільми «Корисні підказки. Кругообіг добра в природі», мультфільми, створені на основі казок; складаємо асоціативні кущі «Спілкування», повторюємо правила культурного спілкування, розігруємо ситуативні сценки, переглядали та обговорюємо відеоролики.

Роль учителя

Учитель початкової школи є носієм духовних і моральних цінностей. Його особистий приклад, стиль спілкування, ставлення до дітей формують у школярів уявлення про добро, справедливість і людяність. Діти копіюють наші інтонації,

наші реакції, наше ставлення до світу. Тому формування духовно-моральних цінностей починається з нас самих.

Практична реалізація в освітньому процесі

У своїй педагогічній діяльності я реалізую духовно-моральне виховання через:

- ранкові кола як простір відкритого діалогу;
- інтеграцію ціннісного змісту в уроки мовно-літературної та громадянської освітніх галузей;
- аналіз моральних ситуацій;
- спільні волонтерські ініціативи;
- залучення дітей до збереження українських національних традицій (День козацтва, День пам'яті жертв голодомору, Андріївські вечорниці, Свято української хустки, День ЗСУ, День єднання, День української жінки та інші)
- заходи, спрямовані на збереження природи («Годівничка для синички», акція «Зелена планета», «Посади дерево – виросте сад», «Не губи – перероби», виготовлення шпаківень;
- створення атмосфери довіри й підтримки.

Кожен урок — це не лише навчальна мета, а й виховний потенціал.

Педагогіка любові Олександра Захаренка — дороговказ для сучасного вчителя.

Вагомий внесок у розвиток гуманістичної педагогіки здійснив Олександр Захаренко — видатний український педагог-гуманіст, який створив авторську модель школи, засновану на любові, довірі й повазі до дитини, автор концепції педагогіки любові, яка стала одним із центральних напрямів національної педагогічної думки ХХ століття.

Педагогіка любові Захаренка — це насамперед відкритість серця вчителя, здатність чути дитину й вести її до самопізнання. Вона передбачає не лише передачу знань, а формування людини з високою моральною самосвідомістю. Він писав: «Школа — це передусім храм духовності». Замислімося над цими словами. Храм — це місце світла, тиші, внутрішньої глибини. Його педагогічна

система базувалася на ідеї школи як простору людяності. «Школа – це передусім школа людяності». У центрі – особистість дитини, її гідність, довіра, підтримка. Дитина не є об'єктом впливу. Вона – активний співтворець освітнього процесу. І саме моральний клімат школи визначає результат виховання.

Чи створюємо ми сьогодні такий простір у своїх класах? Захаренко переконливо стверджував: «Без любові до дитини немає справжнього виховання». Це не просто емоційна теза — це професійна позиція. Любов у педагогіці – це повага, терпіння, віра в можливості кожного учня. Ще одна його думка особливо актуальна для НУШ: «Учитель має бути творцем людської душі». Саме тому роль учителя виходить за межі предметного викладання – ми формуємо внутрішній світ дитини.

Ідеї Олександра Захаренка органічно поєднуються з принципами Нової української школи:

- дитиноцентризм;
- педагогіка партнерства;
- ціннісний підхід;
- виховання через діяльність.

Ми формуємо не лише учнів. Ми формуємо громадян України.

Висновок

Сьогодні українська школа працює в умовах війни. Діти переживають втрати, страх, тривогу. Тому заклад є не лише місцем навчання, а й простором безпеки, підтримки та формування громадянської стійкості. Попри виклики війни, освітня система продовжує працювати, демонструючи гнучкість, витривалість і здатність до адаптації. Завдання педагогів — не лише передати знання, а й допомогти дітям зберегти віру в майбутнє та відчуття нормальності.

У цих умовах духовно-моральне виховання набуває ще глибшого змісту – це підтримка, стабільність, відчуття безпеки. Школа має бути простором світла.

Як зазначав Захаренко: «Справжня школа — це школа радості, довіри й людяності».

І навіть у складні часи ми маємо зберегти це світло для дітей. Формування духовно-моральних цінностей у початковій школі у реаліях НУШ – це не додаток до навчання, а його серцевина, це не окремий напрям, не окрема виховна година, а наскрізний процес, що пронизує навчання й виховання. Від того, наскільки успішно зможемо сформувати духовно-моральні цінності, настільки зможемо виховати дитину, яка знає, що таке добро, співчуття й відповідальність. Ми виконаємо найважливішу місію освіти: сформувати особистість із високими моральними цінностями, яка розбудовуватиме нашу державу. Це стиль педагогічного мислення.

І завершити хочу словами, які особливо відгукуються в серці кожного вчителя: «Дитина — це не посудина, яку треба наповнити, а вогонь, який потрібно запалити».

Тож, нехай у наших класах завжди горить цей вогонь — вогонь любові, гідності й людяності.

Світлана Павлівна Іванова,
вихователь закладу
дошкільної освіти(ясла-садок) «Дзвіночок»№5
комбінованого типу м. Жашків
Жашківської міської ради
Черкаської області

ДУХОВНІСТЬ ПОЧИНАЄТЬСЯ З ДИТИНСТВА: ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ФОРМУВАННІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ДИТИНИ

Сучасний розвиток українського суспільства супроводжується глибокими соціальними трансформаціями, переосмисленням духовних орієнтирів та утвердженням національної ідентичності. У цих умовах особливої ваги набуває духовно-моральне виховання дітей як стратегічний напрям освітньої політики держави.

Заклад дошкільної освіти є першим соціальним інститутом, у якому дитина набуває досвіду взаємодії з однолітками та дорослими, засвоює моральні норми

та правила співжиття. Саме тут закладається фундамент її особистісного розвитку.

Відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти (2021), одним із ключових завдань є формування соціально-моральної компетентності дитини, розвиток її емоційного інтелекту, здатності до співпереживання, відповідальності та громадянської свідомості.

Духовність розглядається як внутрішній світ людини, її система цінностей, переконань та ставлень. У дошкільному віці вона проявляється через здатність дитини розрізняти добро і зло, співпереживати, допомагати, поважати інших. Василь Сухомлинський підкреслював, що виховання починається з любові до дитини. Саме через атмосферу довіри, турботи та підтримки формується моральна особистість. В той же час, Іван Бех наголошував на необхідності особистісно орієнтованого підходу, де дитина є активним учасником виховного процесу.

«Духовне життя людини не вичерпується мисленням; воно має глибший центр — серце» - писав філософ Панфіл Юркевич. Ідея Юркевича про серце як центр духовності дозволяє стверджувати, що виховання дитини має спиратися не лише на розвиток інтелекту, а насамперед на формування емоційно-ціннісної сфери. Саме через переживання, співчуття, любов і довіру дитина засвоює моральні норми та формує внутрішню мотивацію до навчання.

ОСНОВНІ МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ

У своїй педагогічній діяльності я спрямовую роботу з дошкільниками на формування таких якостей: доброта, милосердя, чесність, справедливість, повага до старших, любов до родини, дружба, взаємодопомога, вдячність, патріотизм.

Особливої актуальності сьогодні набуває виховання любові до України, поваги до державних символів, формування почуття гордості за свій народ.

ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД РОБОТИ

Маючи 20-річний педагогічний досвід, переконана, що духовність формується через щоденну діяльність, спільну працю, гру та особистий приклад вихователя. Використовую авторські дидактичні ігри морального спрямування:

- «Добре - погано» — аналіз життєвих ситуацій та формування морального вибору.

- «Серце добрих справ» — накопичення позитивного досвіду через добрі вчинки. - «Допоможи другу» — розвиток емпатії через моделювання ситуацій.

- «Моя родина — моє багатство» — формування сімейних цінностей.

Значну увагу приділяю ранковим колам, бесідам, читанню художньої літератури морального змісту, обговоренню вчинків героїв.

НАРОДНІ ТРАДИЦІЇ ТА ПАРТНЕРСТВО З РОДИНОЮ

Організація свят (Різдво, Великдень, День матері, День родини) сприяє формуванню національної ідентичності та духовної єдності поколінь. Тісна співпраця з батьками забезпечує єдність виховних впливів. Практикую родинні проекти та заходи: «Допомога ЗСУ», «Сімейний родовід», «Годівничка для птахів», «Збережемо первоцвіти», «Чисте довкілля», «Допомога безпритульним тваринам», а також консультації щодо формування в дітей моральних цінностей: «Любов до родини та Батьківщини», «Приклад дорослих – це атмосфера любові, довіри та щоденного спілкування», «Казкотерапія – як аналіз вчинків героїв для дітей».

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ ВИХОВАТЕЛЯ

Особистість педагога є визначальним чинником духовного розвитку дитини. Діти наслідують поведінку дорослого, переймають його ставлення до людей та світу.

ВИСНОВКИ

Духовність починається з дитинства. Саме у дошкільному віці закладається фундамент моральної особистості. Через любов, підтримку, гру та особистий приклад ми формуємо покоління, здатне жити за законами добра, справедливості та людяності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Київ, 2021.

4. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання. Київ: Либідь, 2003.

5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ, 1977.
6. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Київ, 1998.

Тетяна Михайлівна Ковбасюк,
учитель української мови та літератури
Озірянської гімназії
Водяницької сільської ради
Звенигородського району
Черкаської області

ДУХОВНО –МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ НУШ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ «ФІЛОСОФІЇ СЕРЦЯ» ПАМ'ЯТКА ЮРКЕВИЧА

У Державному стандарті базової середньої школи зазначено, що головна мета НУШ – створити школу, в якій буде комфортно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті. Створити школу, де вчать критично мислити, експериментувати та не боятися висловлювати власну думку.[2]

Два інститути грають першочергову роль у процесі духовно-морального виховання: перший – це сім'я, другий – це школа. Батьки, як перші вчителі, власним прикладом демонструють, як взаємодіяти з навколишнім світом і вирішувати життєві виклики. Моральні стосунки в сім'ї накладають відбиток на все життя людини, оскільки їх вплив пов'язаний, по-перше, із сильними переживаннями, по-друге, вони постійніші, по - третє, в них закладаються підвалини всіх моральних ставлень людини до суспільства, до праці, до інших людей. Другий – це школа, як середовище, де діти вчаться жити в соціумі, глибше пізнають себе, де дитина закладає основи характеру своєї особистості. [3, с.118] Юркевич звертає увагу на те, що у процесі навчання відбувається активна взаємодія учнів, формуються їх міжособистісні стосунки. [4, с. 46] За теорії Юркевича, виховання здійснюється родиною, школою, церквою, суспільством. На першому місці – родина, оскільки вона завжди була і залишається природним середовищем перебування дитини: “дитя відроджується до життя морального під впливом сімейного духу”. Тому, згідно з Юркевичем,

людина ніколи не може бути ні виявленням, ні органом суспільного чи родинного духу. Доля кожної людини унікальна. [4, с.45]

Учений переконаний у перетворюючій силі виховання у житті суспільства. Для нього виховання є такою духовною силою, яка робить можливим як існування людства, так і його вдосконалення.

Підготовка вчителів, які несуть освіту народам, має у суспільстві вагу більшу, ніж будь-які досягнення техніки. [4, с.45] Тому необхідна єдність виховання і навчання: “Виховання надає людині найкращих якостей, навчання – правильних відомостей”. Взаємозв’язок виховання та навчання тоді досягне найбільшої ефективності, коли навчання буде залежати від виховання, від морального спрямування, від турботи про чистоту серця, про зміцнення й ушляхетнення характеру. У баченні Юркевича, школа постає інституцією, яка плекає вільний дух особистості: “Народи освічені і вільні вміють робити школу місцем, яке оточує їх моральною атмосферою свободи». [4, с.46]

“ Навчання, – зазначає вчений, – здійснюється не в порожньому просторі, воно стосується істот, які не віддалені, як атоми, одне від одного, ані від дійсних життєвих союзів. Школа – це “ союз живий та одухотворений ”, в якому учні “ навчають і навчаються, збагачуються і збагачують знання сприймають істину і служать істині, допомагаючи іншим засвоювати її ”.

Педагогічний ідеал П. Юркевича – освіта, яка сприймається вихованцем “як радість і благо”. Весь шкільний дух має збуджувати любов і потяг до знань, до навчальної праці: “школа повинна бути місцем, яке є люб’язним і священним для дітей і яке оточує їх моральною атмосферою свободи, радості та благоговіння». Сучасна освіта прагне направити світоглядну місію школи в лоно культури , моральності , духовності. Завдання НУШ - сформувати у дитини духовні і моральні чинники в епоху цифровізації та шаленого потоку інформації. [2] Неодноразово педагог підкреслює двосторонній характер цього процесу, активну роль учня в оволодінні навчальним матеріалом, “відомостями” (за висловом Юркевича), необхідність взаємодії учня і вчителя у процесі навчання. Мислитель пише: “Вчитель має справу не з розумовим апаратом вихованця, а з

його живою особистістю. Учень має голову і серце, розум і волю”. Звідси – важливий для педагогіки висновок: навчання не тільки розвиває розум учня, воно повинно ще й виховувати».

Адже поняттях добра, любові, справедливості, чесності та гідності формують ціннісно-гармонійну основу світогляду людини, визначають її ставлення до світу, суспільства та самої себе, спрямовуючи на розвиток кращих людських якостей. Саме на засадах Істини, Добра, Краси, Гармонії ґрунтується педагогічна теорія П.Юркевича. Слова людини, її думки, справи зароджуються не в суспільній чи родинній душевній субстанції, а тільки в її особистім, розвиненім й уособленім духовнім житті, за яке людина сама і відповідає. Ці висновки Юркевича логічно ведуть до усвідомлення справжнього значення самовиховання у житті людини. В усіх своїх педагогічних творах філософ незмінно підкреслює: **“Де дух, там і свобода”**. Виходячи з ідеї гармонії Істини, Краси, Добра, П.Юркевич надавав виняткового значення взаємодії, узгодженості всіх сторін виховання.

Педагог уточнює мету виховання: виховай людину так, щоб у зрілому віці вона **знала** добро, любила добро, **мала сили** чинити добро, – тобто людину розумну, моральну і творчу. Він застерігає педагогів від марних спроб зробити вихованця причетним до свого національного світу, тільки розвиваючи його розум. Між розумом і волею, головою і серцем, мудрістю і любов’ю, знаннями і характером існує взаємозв’язок, але одне лише знання доброго й справедливого ще не робить людину доброю та справедливою.

П.Юркевич досяг найвищих для свого часу узагальнень у питанні єдності виховання та навчання у формуванні особистості.

Душа, вважає педагог, має три основні здібності: перша – здібність пізнання, друга – здібність почування, третя – здібність волі. Ці три здібності відповідають покликанню до істини, до краси, до добра. Юркевич називає їх Розум, Серце, Воля . Узгодженість цих сфер людської особистості Юркевич виражає формулою “знання розуму, натхнення серця й енергія волі”. [4, с. 46]

Формула виховання за Юркевичем: розум – це знання, серце – це натхнення, воля – це енергія. Щоб людина могла входити у дійсний світ, переносити його у себе, відчувати його, зріднитися з ним, потрібно пробуджувати, перш за все, “світло серця”, почуття, уяву виховання. [4, с.45] Цей принцип є логічним продовженням його “філософії серця”, ідеї гармонії Розуму, Серця, Волі.

Юркевич виводить власну оригінальну **«філософію серця»**, в центрі якої знаходиться вчення про “серце” як символ внутрішнього світу людських переживань. Він виділяє такі основні, на його думку, функції серця:

- серце є хранителем і носієм усіх тілесних сил людини;
- серце є осереддям душевного і духовного життя людини;
- серце є містилищем всіх пізнавальних дій душі;
- оскільки слово є вираженням думки, то й воно виходить із серця;
- серце є осереддям багатоманітних душевних почувань, хвилювань ;
- серце є осереддям морального життя людини. [1, с.327]

У праці (1860) "Серце та його значення в духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого" П. Юркевич розвиває християнське вчення про серце як основу людської істоти і духовно-моральне джерело душевної діяльності. Не в розумі, мисленні, а в житті серця – переживаннях, почуттях і реакціях – виражається індивідуальність особистості.[4, с. 44]

Юркевич робить висновок, що світ як система явищ життєдайних, повних краси й знаменності, існує й відкривається найперше для глибокого серця, а вже звідси для розуміючого мислення. [3, с.120]

Отже, для Юркевича «серце» не нижча, а, навпаки, вища функція буття людини. Воно не підсвідоме, а скоріше надсвідоме, до певної міри, на це він особливо звертає увагу, глибше, ніж розум приховує таємницю ясності та відвертості моральних вчинків та інших проявів людськості. Стан серця є весь душевний стан людини, який ніколи не зможе бути розкритий словом.

Таку думку висловлювали у свій час І. Вишенський, Г. Сковорода і П. Куліш, що слово, з яким людина звертається до Бога, повинно йти від серця, а не

від розуму, що воно буде почути лише тоді, коли стане бланнннм, відчайдушний криком про допомогу, останньою надією на спасіння, повним визначенням своїх гріхів і щирим бажанням очищення .

35 із 48 відпущених йому долею років П.Д. Юркевич жив і творив в Україні. Філософія та педагогіка мислителя укорінені в українському національному Грунт. [3, с.119]

Цілі, принципи, зміст, методи навчання і виховання обґрунтовані вченим з позицій загальнолюдських, християнських цінностей, які існують поза часом. Неприйнятий, недостатньо оцінений своїми сучасниками, він близький і зрозумілий нам сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Касьян В. Памфіл Юркевич. Серце і його значення у духовному житті людини. Філософія: навчальний посібник. 5-е вид. Курс лекцій. Київ :Знання, 2008. 347с.
2. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/nova-ukrainska-shkola>.
3. Філософська спадщина Памфіла Юркевича. *Українознавчий альманах*. КНУ ім. Т.Г.Шевченка. Випуск 34.2024. 116 121с.
4. Юрас І. Педагогіка істини, краси і добра Памфіла Юркевича. *Постметодика*. № 4 (22). 1998. 42 –48 с.

Людмила Михайлівна Типак,
вихователь закладу дошкільної освіти (ясла-садок)
«Золотий ключик» №6 комбінованого типу
м. Жашків Жашківської міської ради
Черкаської області

ДУХОВНА СТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ КРИЗ

Відзначаючи 200-річчя від дня народження Памфіла Юркевича, ми звертаємося до витоків української духовної традиції, яка й сьогодні допомагає нам осмислювати виклики часу. Тема духовної стійкості особистості в умовах криз є не лише науковою, а й глибоко життєвою.

Українська філософія ніколи не була відірваною від реального буття. Вона народжувалася в умовах історичних випробувань і завжди шукала відповідь на запитання: де джерело сили людини?

Філософія серця Памфіла Юркевича як основа стійкості

Памфіл Юркевич у своїй «філософії серця» стверджував, що саме серце є центром духовного життя людини. Не лише розум, а глибинний внутрішній світ — осереддя моральності, віри, переконань. У кризових умовах ця думка набуває особливого значення. Знання можуть розгубитися під тиском страху, але внутрішні цінності, укорінені в серці, залишаються опорою. Духовна стійкість, у світлі традицій Юркевича, — це цілісність внутрішнього світу людини, її здатність зберігати моральні орієнтири попри зовнішню нестабільність.

Від Сковороди до сучасної педагогіки. Григорій Сковорода говорив про внутрішню свободу та сродність як шлях до гармонії. Василь Сухомлинський наголошував на вихованні людяності через любов і повагу до дитини. Олександр Захаренко розвинув педагогіку любові як практику щоденної відповідальності й довіри. Усі ці постаті об'єднує спільна ідея: особистість формується через духовний досвід, через атмосферу любові, через приклад дорослого.

Духовна стійкість у дошкільному віці: педагогічний вимір

Маючи 35 років досвіду роботи вихователем, можу стверджувати: духовна стійкість починається не в старших класах і не в університеті. Вона закладається в дитинстві — у простих щоденних моментах довіри.

У старшій групі дитячого садка я спостерігаю, як діти реагують на нестабільність світу. Вони тонко відчують тривогу дорослих. І саме тут особливої ваги набуває «педагогіка серця».

Практично це виявляється у:

- створенні атмосфери передбачуваності й безпеки (сталі ритуали, ранкові кола);
- розвитку емоційної грамотності (уміння назвати свій стан, почути іншого);
- формуванні відповідальності через невеликі доручення;
- вихованні співпереживання через казку, приклад, спільну діяльність.

Духовна стійкість у дошкільника — це здатність не замикатися в страху, а звертатися до дорослого; це вміння дружити, ділитися, підтримувати.

Українська педагогічна думка переконує: виховати можна лише тим, чим живеш сам. Тому для мене духовна стійкість — це також внутрішня робота над собою. Це здатність зберігати спокій, навіть коли складно. Це свідоме плекання вдячності, віри в сенс своєї праці. Це постійне запитання до себе: «Чи несу я дітям світло?»

У кризових умовах вихователь стає носієм стабільності. І тут філософія серця Юркевича набуває практичного звучання: педагог має жити серцем — не емоційною імпульсивністю, а глибокою моральною позицією.

Педагогіка любові як шлях до майбутнього

Олександр Захаренко наголошував: школа тримається на довірі. Дитячий садок — тим більше. Любов як педагогічний принцип — це не сентиментальність, а відповідальність за духовний розвиток дитини.

У сучасних кризових умовах духовна стійкість особистості формується через: збереження гідності; культуру діалогу; розвиток внутрішньої відповідальності; плекання національної ідентичності без агресії, але з глибокою повагою.

Висновок: 200 років тому Памфіл Юркевич говорив про серце як центр духовного життя. Сьогодні, в умовах випробувань, ми знову переконуємося: саме духовно-моральні основи є фундаментом освіти.

Алла Михайлівна Кравчук,
директор ЗДО (ясла-садок) «Дзвіночок» №5
м. Жашків Жашківської міської ради

ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ ПАМФІЛА ЮРКЕВИЧА У ПРАКТИЦІ ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ: ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОЇ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ

*Серце дитини – центр
усіх прагнень до добра і пізнання.*

П. Юркевич

Сучасна українська освіта перебуває у процесі трансформації, що передбачає формування у дитини не лише знань, а й стійкої внутрішньої

мотивації до навчання, духовної та моральної зрілості. Концепція Нової української школи (НУШ) визначає ключові компетентності: соціальну, громадянську, самоосвітню, культурну та загальну компетентність дитини, але їхня ефективність залежить від внутрішньої мотивації та морального розвитку. Памфіл Юркевич у своїй «філософії серця» підкреслював: «Справжнє виховання починається там, де серце відкривається для добра, краси й істини» (Юркевич, 1996, с. 48).

Філософія серця стає актуальною для дошкільної освіти, оскільки саме в цей період закладаються основи морального вибору, емпатії та бажання вчитися. Поєднання цих ідей із педагогікою любові Олександра Захаренка та сучасними підходами НУШ дозволяє створити ефективну систему формування внутрішньої мотивації у старших дошкільників.

Розглянемо, які ж теоретичні засади формування внутрішньої мотивації дошкільника, опираючись на психологію, педагогіку та філософію Юркевича.

1. Мотивація як внутрішній рушій діяльності.

Внутрішня мотивація – це потреба дитини діяти за власним бажанням, а не під тиском зовнішніх стимулів (оцінки, покарання, заохочення). У дошкільному віці вона формується через:

- емоційне переживання успіху, радості від досягнень;
- усвідомлення значущості власних дій для себе та оточуючих;
- можливість обирати, приймати рішення та відчувати наслідки.

2. Емоційно-ціннісна основа мотивації.

Внутрішня мотивація тісно пов'язана з розвитком моральних і духовних цінностей. Дитина вчиться оцінювати добро і зло, співпереживати іншим, радіти досягненням колективу. Цей підхід формує стійку мотивацію до навчання: знання і діяльність набувають сенсу через моральні цінності.

3. Роль інтересу та пізнавальної активності.

Мотивація формується через зацікавленість та цікавість. Пізнавальні ігри, казки, експерименти, творчі проєкти стимулюють внутрішнє бажання

дiзнаватися нове. За теорiєю Виготського, соціальна взаємодія i навчання в зоні найближчого розвитку активно формують внутрішню мотивацію.

4. Моральний вибір як фундамент мотивації.

Можливість приймати рішення, оцінювати наслідки та брати відповідальність за вчинки, допомагає дитині відчувати власну значущість. Діти вчаться ставити цілі, планувати дії та досягати результату, що природно стимулює бажання діяти і вчитися.

5. Психолого-педагогічні підходи НУШ.

Концепція Нової української школи підкреслює активне навчання, проєктну діяльність і гру. Ці методи відповідають природній мотивації дошкільників: вони самостійно обирають, експериментують і оцінюють результати.

6. Роль вихователя та моделювання цінностей.

Вихователь у дошкільному закладі є не лише організатором освітнього процесу, а й головним носієм моральних та духовних цінностей для дітей. Його особистий приклад формує у дітей етичну поведінку, уявлення про добро і зло, а також уявлення про справедливість і відповідальність. Дитина сприймає вихователя як модель для наслідування, тому важливо, щоб педагог демонстрував ті якості, які хоче бачити у своїх вихованцях: чесність, доброзичливість, уважність, емпатію та готовність допомогти.

У практиці роботи з дошкільниками роль вихователя проявляється у кількох аспектах:

- Поведінковий приклад – діти копіюють поведінку дорослого. Якщо вихователь демонструє співчуття, справедливість і здатність контролювати емоції, дитина вчиться робити те саме у власних взаєминах із однолітками.

- Емоційна підтримка – створення атмосфери довіри та безпеки є фундаментом для розвитку внутрішньої мотивації. Дитина відчуває, що її почуття, думки та ініціативи важливі, що стимулює активне пізнання і бажання вчитися.

- Моральні настанови через діалог – вихователь обговорює з дітьми моральні дилеми, дає можливість обирати рішення, пояснює наслідки вчинків. Такий підхід формує усвідомлений моральний вибір і розуміння цінності власних дій.

- Підтримка самостійності та ініціативи – вихователь дає дитині можливість пробувати нове, помилятися і робити висновки. Відчуття власної значущості та успіху сприяє розвитку внутрішньої мотивації та формує прагнення до навчання.

- Моделювання культурних і духовних цінностей – через участь у колективних проєктах, святкуванні традицій, казках та сюжетно-рольових іграх вихователь демонструє важливість добра, співпраці, поваги до інших та національної ідентичності.

Таким чином, вихователь створює «серцевий простір», у якому дитина відчуває себе зрозумілою, захищеною та мотивованою до саморозвитку. Його роль у формуванні внутрішньої мотивації є ключовою, адже саме через особистий приклад педагог закладає основу для самостійного морального і пізнавального вибору дитини.

Юркевич визначав серце, як центр моральності та духовності людини, джерело внутрішніх стимулів, які спонукають до пізнання та розвитку. Сучасна психологія дошкільного віку підтверджує: мотивація, сформована на основі духовних і моральних цінностей, є стійкішою та більш ефективною, ніж зовнішні стимули (Костюк, 2019). Попри те, що в дошкільному віці діти безпосередньо не знайомляться з філософською спадщиною Памфіла Юркевича, його ідеї опосередковано реалізуються в освітньому процесі через систему ціннісного виховання. У ЗДО «Дзвіночок» №5 впроваджуються інтегровані методи формування внутрішньої мотивації, що поєднують гуманістичні засади «філософії серця» та сучасні підходи Нової української школи:

1. Ранкове коло довіри. Діти обговорюють свої почуття та моральні дилеми. Наприклад, запитання: «Як допомогти другові, який засмучений?» - стимулює моральний вибір та розвиток емпатії.

2. Казкотерапія з моральним підґрунтям. Обговорення вчинків героїв казок, альтернативних рішень. Діти вчаться оцінювати наслідки та співвідносити їх із власними діями (Громадська ініціатива, 2020).

3. Проєктна діяльність «Добрі справи нашої групи»: допомога зимуючим птахам; «Щедрий вівторок» - допомога безпритульним тваринам; город на підвіконні; виготовлення листівок та оберегів для ЗСУ та інші. Розвивають відповідальність та внутрішню мотивацію, діти відчувають значущість власних дій.

4. Інтеграція національної культури та традицій – це свята, обряди, народні ігри формують духовну основу та бажання пізнавати культуру, що стимулює самостійну навчальну активність.

Досвід роботи показує, що коли діти самостійно організовують колективні ігри чи творчі проєкти, їхня внутрішня мотивація до навчання зростає, а взаємодія в групі стає більш активною та відповідальною.

Концепція НУШ передбачає розвиток компетентностей, які не можливо ефективно формувати без внутрішньої мотивації:

- Соціальна та громадянська компетентність – здатність до співпраці та прийняття відповідальності.
- Самоосвітня компетентність – бажання пізнавати, ставити запитання, шукати відповіді.
- Культурна компетентність – повага до себе, інших та національної спадщини.

Філософія серця Памфіла Юркевича, інтегрована в сучасну практику дошкільної освіти, створює такі освітні умови, за яких формування ключових компетентностей відбувається природно — через пробудження внутрішньої мотивації, емоційно-ціннісного ставлення до пізнання та особистісну залученість дитини.

Отже, аналіз філософської спадщини Памфіла Юркевича та сучасних підходів Нової української школи дає підстави стверджувати, що формування внутрішньої мотивації до навчання в дошкільному віці неможливе без опори на

духовно-моральні цінності. «Філософія серця» розкриває глибинну ідею: джерелом пізнавальної активності є не лише інтелект, а насамперед внутрішній світ дитини — її почуття, переживання, прагнення до добра й істини.

Дошкільний вік є сенситивним періодом для становлення моральних орієнтирів, емоційної сфери та перших усвідомлених мотивів діяльності. Саме в цей час закладається фундамент ставлення до навчання як до цінності. Якщо пізнання пов'язується з позитивними емоціями, довірою, підтримкою та можливістю самореалізації, воно поступово переходить із зовнішньо стимульованої діяльності у внутрішньо мотивовану.

Практика підтверджує, що інтеграція ідей Юркевича з принципами НУШ — дитиноцентризмом, педагогікою партнерства, компетентнісним підходом — створює цілісне освітнє середовище, у якому дитина відчуває себе значущою, почутою та здатною до вибору. Через ранкові кола, проєктну діяльність, морально-ціннісні бесіди, гру та творчу активність формується не лише готовність до школи, а й внутрішнє прагнення до пізнання.

Таким чином, філософія серця Памфіла Юркевича не є лише історико-філософською спадщиною, а набуває актуального педагогічного звучання в умовах сучасної української освіти. Її практична реалізація в дошкільному вихованні сприяє становленню особистості, здатної до морального вибору, відповідальності та саморозвитку, що є запорукою успішної адаптації до навчання в Новій українській школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Юркевич П. Філософія серця. Київ: Наукова думка, 1996. 312 с.
2. Захаренко О. Педагогіка любові: досвід і концепції. Харків: Основа, 2004. 256 с.
3. Концепція Нової української школи. Київ: МОН України, 2016. 48 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти: наказ МОН України № 1012, 2021. Київ: МОН, 2021. 56 с.
5. Петренко О. Громадська ініціатива з формування морального виховання в ЗДО. *Педагогічний вісник*. 2020. № 7. С. 22–28.
6. Костюк Т. Емоційний інтелект у дітей старшого дошкільного віку. Львів: Світ, 2019. 144 с.

7. Назаренко Л. Психолого-педагогічні основи готовності дітей до школи. Київ: Ранок, 2018. 192 с.
8. Шевченко І. Нові підходи до духовно-морального виховання в умовах ЗДО.
Дошкільна освіта в Україні. 2022. № 4. С. 10–18.

Ірина Валеріївна Нікіфорова,
вихователь закладу дошкільної освіти
(ясла-садок) «Дзвіночок» №5
комбінованого типу м. Жашків
Жашківської міської ради
Черкаської області

ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ У ТВОРЧОСТІ П.ЮРКЕВИЧА ТА О.ЗАХАРЕНКА: РОЗВИТОК ЦІЛІСНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Сучасна українська освіта переживає складний, але надзвичайно відповідальний етап свого розвитку. В умовах суспільних трансформацій особливої ваги набувають духовно-моральні орієнтири виховання. Саме тому звернення до педагогічної та філософської спадщини Памфіла Юркевича та Олександра Захаренка є не лише даниною історії, а й необхідною умовою осмислення сучасного виховного ідеалу.

Їх поєднує глибоке переконання: основою справжнього виховання є серце — як духовний центр особистості, джерело моральності, любові та відповідальності.

1. Виховний ідеал у філософії серця Памфіла Юркевича

Філософія П. Юркевича ґрунтується на вченні про «серце» як осередок духовного життя людини. Він стверджував, що справжнє пізнання і моральний розвиток неможливі без внутрішнього духовного переживання. Розум, на його думку, не є єдиним джерелом істини — він має спиратися на моральну чистоту та духовну глибину.

Виховний ідеал Юркевича — це гармонійна людина, у якій поєднуються:

духовність і розумність; моральність і відповідальність; любов до Бога й ближнього; здатність до самовдосконалення.

Філософ підкреслював, що освіта має формувати не лише освічену, а передусім моральну особистість. Без духовного стрижня знання можуть втратити гуманістичний сенс.

2. Педагогіка любові Олександра Захаренка

Педагогічна діяльність Олександр Захаренко стала практичним втіленням тих духовних ідей, які теоретично обґрунтовував Юркевич. Захаренко створив систему виховання, засновану на любові, довірі та глибокій повазі до дитини.

Його виховний ідеал — це цілісна особистість, яка:

- відчуває власну гідність;
- поважає інших;
- здатна до співпереживання;
- усвідомлює свою відповідальність перед родиною, громадою, державою.

Педагог вважав, що школа повинна бути простором духовного розвитку, а вчитель — носієм культури серця. Любов до дитини для нього була не емоцією, а професійною позицією та моральним обов'язком.

3. Спільні ідеї: формування цілісної особистості

Попри різні історичні епохи, Юркевича і Захаренка об'єднують ключові засади:

- Пріоритет духовності над формальним знанням.
- Єдність розумового, морального і емоційного розвитку.
- Визнання серця центром виховання.
- Формування особистої відповідальності.

Виховний ідеал у їхній творчості — це людина цілісна. Цілісність означає внутрішню гармонію між думкою, почуттям і вчинком. Саме така особистість здатна творити добро, зберігати національні традиції та будувати майбутнє України.

4. Актуальність для сучасної освіти

Сьогодні, коли освітній процес часто зосереджений на компетентностях і результатах, важливо не втратити головне — виховання серця.

Ідеї Юркевича та Захаренка нагадують нам:

- освіта без духовності стає формальною;
- знання без любові — холодними;
- виховання без прикладу — неефективним.

Розвиток цілісної особистості потребує:

- партнерства школи і родини;
- формування емоційного інтелекту;
- створення атмосфери довіри;
- особистісного прикладу педагога.

Висновки

Виховний ідеал у творчості Памфіл Юркевич та Олександр Захаренко — це ідеал духовно зрілої, морально відповідальної та внутрішньо гармонійної людини.

Від «філософії серця» до «педагогіки любові» простягається безперервна традиція української гуманістичної думки. Ця традиція є основою сучасної освіти, яка прагне не лише навчати, а й виховувати Людину. Саме тому відкривати простір серця — означає формувати майбутнє.

Віта Вікторівна Жаборовська,
вихователь-методист закладу дошкільної
освіти (ясла-садок) «Дзвіночок» №5 комбінованого типу
м. Жашків Жашківської міської ради
Черкаської області

ДУХОВНА СТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО- ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА СУЧАСНІ ОСВІТНІ ПРАКТИКИ В УКРАЇНІ

Духовна стійкість особистості — це інтегральна якість, яка поєднує внутрішню моральну силу, здатність зберігати цінності, сенс життя та гідність незалежно від зовнішніх обставин. В українській традиції вона постає не як абстрактна філософська категорія, а як життєва практика, виплекана віками

випробувань: від татарських набігів і козацьких воєн до Голодомору, тоталітарних репресій і сучасної російсько-української війни.

Україна переживає складний історичний період, пов'язаний із військовими діями, соціальними викликами та психологічними травмами. В умовах тривалої нестабільності особливої ваги набуває проблема духовної стійкості особистості — здатності людини зберігати віру в себе, допомагати іншим, моральні цінності, життєвий оптимізм і внутрішня рівновага.

Формування цієї якості неможливе без опори на велику духовну спадщину народу. Українська філософська та педагогічна думка роками накопичувала значний досвід виховання морально та духовно сильної, відповідальної, гуманної особистості, який сьогодні набуває нового змісту в контексті сьогодення.

1. Філософські витoki духовної стійкості та їх сучасне значення

Українська філософія — це передусім «філософія серця» (кордоцентризм), морально-оптимістична, народжена в умовах постійного зовнішнього тиску. Вона вчить: справжня стійкість — не в боротьбі з обставинами, а в збереженні внутрішнього «Я», яке виходить за межі матеріального світу.

Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка (XIX–поч. XX ст.) перенесли ідеї Сковороди в національний вимір. Духовна стійкість — це незламність духу в колоніальному гнобленні. «Незламність духу» Лесі Українки — це героїчний протест, віра в правду.

Сучасна українська філософія (С. Ярмусь, І. Бех, В. Сабадуха та ін.) продовжує цю лінію: духовна стійкість — це етична досконалість, коли особистість менш піддається відчаю, заздрості, страху завдяки стійкому цілепокладанню й ціннісному стрижню. У монографіях наголошується: досконала особистість має «душевну стійкість», яка захищає від зовнішнього примусу.

Хочу зупинитись коротко на прикладі концепцій філософії Григорія Сковороди та Тараса Шевченка.

Григорій Сковорода: самопізнання як основа психологічної стійкості

Визначний український філософ Григорій Сковорода заклав основи внутрішньо орієнтованої філософії, у центрі якої — самопізнання, внутрішня свобода та гармонія з собою.

Його ключова концепція про «сродну працю» означає роботу за покликанням, відповідно до природних здібностей людини. А сьогодні вона перегукується з поняттями:

- ❖ самореалізації;
- ❖ емоційного благополуччя;
- ❖ профорієнтації;
- ❖ психологічної стабільності.

У сучасній освіті ці ідеї реалізуються через:

- ❖ індивідуальний підхід;
- ❖ розвиток талантів;
- ❖ підтримку особистісного вибору;
- ❖ формування життєвих цілей.

Таким чином, спадщина Сковороди допомагає сучасній людині зберігати внутрішню рівновагу в умовах перевантаження, інформаційного тиску та соціальної нестабільності, тобто допомагає дбати про своє ментальне здоров'я.

Тарас Шевченко: духовна незламність і громадянська позиція

Творчість і життєвий подвиг Тараса Шевченка стали символом боротьби за свободу, гідність і правду. У сучасних умовах його ідеї особливо актуальні, адже формують:

- національну ідентичність;
- патріотичну свідомість;
- готовність до відповідальності;
- здатність протистояти несправедливості.

Для сучасної молоді Т.Г. Шевченко — це приклад людини, яка не втратила віру, силу духу, почуття любові до Батьківщини, перебуваючи у

складних умовах, на засланні. Його постать допомагає формувати психологічну витривалість, почуття власної гідності та активну життєву позицію.

2. Педагогічна спадщина і сучасні підходи до формування духовної стійкості

Українська педагогіка завжди була гуманістичною й національно зорієнтованою, ставлячи за мету формування цілісної духовно-моральної особистості.

Іван Франко: критичне мислення як захист від маніпуляцій

Франко поєднував раціоналізм із етикою любові й праці, стверджуючи, що щастя — у внутрішній самодостатності, а не в матеріальному комфорті.

Педагогічні ідеї Івана Франка ґрунтуються на розвитку самостійного мислення та моральної відповідальності.

У сучасному інформаційному просторі ці принципи набувають нового значення. Критичне мислення сьогодні є:

- ❖ засобом захисту від пропаганди;
- ❖ інструментом формування власної думки та позиції;
- ❖ основою інформаційної безпеки.

Освіта, орієнтована на ідеї Франка, допомагає виховувати стійку особистість, здатну аналізувати події та приймати зважені рішення.

Василь Сухомлинський: педагогіка турботи в умовах травматичного досвіду

В. Сухомлинський вважав літературу «наукою про людину», яка вчить жити. Щоб стати гармонійною особистістю, дитина «повинна перестраждати стражданнями людства» — через героїв творів (Тарас Бульба, Катя, Чіпка) пережити моральні дилеми, розвинути емпатію, волю й стійкість. У важких умовах література формує моральну витримку й героїзм.

Гуманістична система Василя Сухомлинського особливо актуальна в умовах воєнного часу. Сьогодні багато дорослих та дітей мають травматичний досвід: втрати дому, розлуки з батьками та рідними, стресу, вимушеного переселення.

Ідеї Сухомлинського реалізуються через:

- ❖ психологічну підтримку;
- ❖ створення безпечного освітнього середовища;
- ❖ розвиток емоційного інтелекту;
- ❖ педагогіку партнерства.

Його принцип «виховання серцем» допомагає педагогам підтримувати дітей у кризових ситуаціях і формувати емоційну стійкість.

Олександр Захаренко: школа як простір підтримки і співпраці

Досвід Олександра Захаренка сьогодні набуває нового значення в контексті громадянської згуртованості та співробітництва.

Його ідея школи як духовної спільноти реалізується через:

- ❖ волонтерські програми;
- ❖ учнівське самоврядування;
- ❖ соціальні ініціативи;
- ❖ співпрацю з громадами.

Сучасна школа стає центром підтримки, взаємодопомоги та формування соціальної відповідальності, що є важливим чинником духовної стійкості.

Іван Огієнко, Григорій Ващенко та інші педагоги міжвоєнного періоду й еміграції наголошували на духовній спрямованості виховання: патріотизм, совість, людяність як основа стійкості.

3. Сучасний досвід формування духовної стійкості в освіті України

У сучасній освітній практиці активно впроваджуються підходи, спрямовані на підтримку внутрішньої сили особистості.

◆ Психолого-педагогічний супровід

- ❖ робота з психологами;
- ❖ групи підтримки;
- ❖ тренінги зі стресостійкості;
- ❖ розвиток навичок саморегуляції.

◆ Національно-патріотичне виховання

- ❖ волонтерська діяльність;
- ❖ допомога військовим;
- ❖ збереження історичної пам'яті;
- ❖ участь у соціальних проєктах.

◆ Виховання життєвої стійкості

- ❖ формування навичок адаптації;
- ❖ розвиток оптимізму;
- ❖ навчання долати труднощі;
- ❖ підтримка позитивного мислення;
- ❖ ментальне здоров'я.

◆ Партнерство «школа — сім'я — громада»

- ❖ спільні заходи;
- ❖ батьківські клуби;
- ❖ соціальні ініціативи;
- ❖ взаємодопомога.

Усе це сприяє формуванню особистості, здатної ефективно діяти в кризових умовах.

Висновки

Духовна стійкість у сучасному вимірі — це:

- внутрішня свобода;
- ментальне здоров'я;
- психологічна витривалість;
- моральна відповідальність;
- національна свідомість;
- здатність до саморозвитку;
- готовність допомагати іншим.

Використання національної духовної спадщини у поєднанні з інноваційними освітніми практиками є важливим ресурсом формування сильної, свідомої та гуманної особистості українців *починаючи з дошкільного*

віку. Саме у ранньому дитинстві закладаються основи моральності, патріотизму, внутрішньої стійкості та соціальної відповідальності, що надалі формують здатність долати труднощі, зберігати себе, свою гідність і цінувати культурні та духовні традиції народу.

Таким чином, спадщина українських мислителів і педагогів у поєднанні з сучасними методиками виховання дозволяє формувати покоління, здатне зберігати людяність, милосердя, оптимізм та віру в майбутнє навіть у найскладніших умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сковорода Г. Повне зібрання творів : у 2 т. Київ : Наукова думка, 2010.
2. Шевченко Т. Г. Кобзар. Київ : Дніпро, 2014. 736 с.
3. Франко І. Я. Вибрані твори : у 2 т. Київ : Наукова думка, 2006.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1977. 288 с.
5. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа. Київ : Радянська школа, 1987. 263 с.
6. Захаренко О. А. Школа над Россю. Київ : Освіта, 2002. 256 с.
7. Українська філософія : курс лекцій / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Либідь, 2011. 456с.

Наталія Миколаївна Борисова,
вихователь закладу дошкільної освіти № 60 «Левеня»
Черкаської міської територіальної громади

Формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку через ігрову діяльність

У статті висвітлено проблему формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку засобами ігрової діяльності. Обґрунтовано значення гри як провідного виду діяльності дошкільників у розвитку їх емоційно-ціннісної сфери. Представлено практичний досвід щодо використання ігор, казок, моральних ситуацій для формування у дітей уявлень про добро, справедливість, взаємодопомогу. Актуалізовано ідеї філософії серця Памфіла Юркевича в контексті духовно-морального виховання дітей.

У сучасних умовах розвитку українського суспільства, що супроводжується значними соціальними викликами та підвищеним рівнем психоемоційного напруження, особливої актуальності набуває проблема формування моральних цінностей у дітей. Саме в дошкільному віці закладаються

фундаментальні основи особистості дитини, формується її ціннісна сфера, світоглядні орієнтири та первинний соціальний досвід. У цей період відбувається інтенсивний розвиток емоційно-чуттєвої сфери, що є підґрунтям для становлення моральних якостей. Дитина починає не лише засвоювати елементарні норми поведінки, а й усвідомлювати їх значення у взаємодії з іншими. Як зазначав Лев Виготський, психічний розвиток дитини відбувається у процесі соціальної взаємодії, а засвоєння норм і правил поведінки має соціокультурну природу. У цьому контексті дошкільний вік виступає сенситивним періодом для формування моральної свідомості, оскільки саме в цей час дитина активно включається у систему міжособистісних відносин.

На думку Жана Піаже, у дошкільному віці відбувається перехід від гетерономної моралі, що базується на зовнішніх вимогах і правилах, до первинних форм автономної моральності, коли дитина починає усвідомлювати значення вчинків та їх наслідків. Саме в цей період створюється перше уявлення про добро і зло, чесність, справедливість, відповідальність, співчуття та взаємодопомогу.

Особливого значення у формуванні моральних якостей надавав Василь Сухомлинський, який підкреслював, що моральність дитини народжується у сфері почуттів, у її здатності переживати, співчувати, відгукуватися на емоційний стан іншої людини. Учений наголошував, що виховання доброти, гуманності та чуйності повинно здійснюватися через створення емоційно насиченого освітнього середовища.

Відповідно до ідей Памфіла Юркевича, джерелом моральності є внутрішній духовний світ людини, її «серце» як осередок переживань і цінностей. У цьому аспекті моральні уявлення дошкільника мають переважно емоційно-чуттєвий характер і встановлюється через переживання, наслідування та особистісно значущий досвід.

Важливо зазначити, що саме на ранньому етапі розвитку дитини формуються перші уявлення про добро і зло, чесність, справедливість, відповідальність, співчуття та взаємодопомогу. Все це, відбувається через

спілкування з дорослими та однолітками, участь у різних видах діяльності, зокрема ігровій. Дитина поступово вчиться розрізняти морально схвальні та несхвальні вчинки, оцінювати поведінку інших і власні дії.

Важливою особливістю дошкільного віку є те, що моральні уявлення мають афективно забарвлений характер: дитина сприймає моральні норми не стільки через раціональне осмислення, скільки через переживання, співпереживання та наслідування значущих дорослих. Саме тому позитивний емоційний досвід, підтримка, доброзичлива атмосфера та приклад вихователя відіграють визначальну роль у створенні моральної поведінки.

Наукові дослідження Лева Виготського та Жана Піаже засвідчують, що у дошкільному віці емоційна сфера дитини переважає над здатністю до свідомого самоконтролю та раціонального аналізу власних вчинків. Дитина ще не вміє стримувати свої емоції, контролювати імпульсивні реакції чи об'єктивно оцінювати наслідки поведінки, тому часто діє під впливом почуттів і ситуативних переживань. У зв'язку з цим особливого значення набуває чуттєво безпечне середовище, у якому дорослий допомагає дитині навчитися розпізнавати власні емоції, виражати їх у прийнятний спосіб та поступово формувати навички моральної саморегуляції. Особлива роль у цьому процесі належить закладам дошкільної освіти, де створюються умови для гармонійного розвитку дитини.

У педагогічній науці підкреслюється, що ефективність виховного процесу значною мірою залежить від організації освітнього середовища, яке має бути почуттєво комфортним, безпечним та стимулювати розвиток особистісних якостей дитини. Дієвим інструментом формування моральних якостей у дітей дошкільного віку є ігрова діяльність, яка формує базову систему взаємин дитини з однолітками та дорослими, закладає основи соціально схвалюваної поведінки, а також розвиває емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу.

У процесі ігрової взаємодії створюються сприятливі умови для розвитку таких моральних якостей, як доброта, чуйність, відповідальність, взаємодопомога та здатність до співпереживання. Гра дозволяє дитині не лише

відтворювати соціальну реальність, а й її переживати, що є надзвичайно важливим для формування внутрішніх моральних регуляторів поведінки.

З огляду на вищезазначене, саме ігровий простір у закладі дошкільної освіти виступає одним із ключових педагогічних інструментів формування моральної сфери особистості дитини та забезпечує природний зв'язок між емоційним досвідом, соціальною взаємодією та засвоєнням моральних норм. Водночас ефективність використання такої діяльності у виховному процесі значною мірою посилюється за умови реалізації індивідуального гуманного підходу до кожної дитини. Поєднання гри та гуманістичної педагогічної взаємодії створює оптимальні умови для формування моральних якостей особистості.

Індивідуальний підхід передбачає врахування емоційного стану дитини, її потреб, темпу розвитку та особливостей сприйняття соціального досвіду. Під час гри це проявляється у підтримці кожної дитини, ненав'язливому педагогічному супроводі, створенні ситуацій успіху та позитивного емоційного підкріплення.

Особливого значення набуває гуманний стиль взаємодії вихователя з дітьми, який ґрунтується на доброзичливості, емпатії та емоційній відкритості. Саме через таку взаємодію дитина відчуває себе прийнятою, значущою та захищеною, що є важливою умовою формування довіри до дорослого та готовності засвоювати моральні норми.

Водночас можна стверджувати, що любов, виражена у педагогічній взаємодії як емоційна підтримка та щире ставлення до дитини, стає не лише фоном освітнього процесу, а й його активним чинником. Як уже зазначалося, дитина дошкільного віку сприймає навколишній світ передусім через почуття та емоційні переживання, тому саме емоційно забарвлений досвід має визначальне значення у формуванні її моральних уявлень.

Такі положення узгоджуються з філософсько-педагогічними ідеями Памфіла Юркевича, який підкреслював провідну роль «серця» як духовного центру особистості людини. У його концепції саме «серце» виступає осередком внутрішнього життя, моральних переживань, ціннісних орієнтацій та емоційного

сприйняття дійсності. На відміну від суто раціонального підходу, мислитель наголошував, що моральне пізнання не може бути зведене лише до засвоєння знань і правил, адже воно формується через переживання, співчуття та особистісно значущий емоційний досвід.

Нерідко саме тепле слово вихователя, щира підтримка чи віра у дитину стають тим чинником, який змінює її поведінку. Дитина, яка боялася помилитися, поступово починає проявляти ініціативу; агресивна — вчиться співпереживати; замкнена — відкривається до спілкування. У дошкільному віці діти особливо чутливі до емоційного ставлення дорослого, тому атмосфера любові, прийняття та поваги стає основою їхнього морального розвитку

Відтак поєднання ігрової діяльності як провідного виду діяльності дошкільника з гуманним індивідуальним підходом педагога забезпечує цілісність процесу духовно-морального розвитку дитини. Гра створює природні умови для моделювання соціальних ситуацій, засвоєння норм поведінки та розвитку моральних якостей, тоді як гуманна педагогічна взаємодія забезпечує емоційну підтримку, довіру та особистісну значущість кожного вихованця. У результаті формується цілісна система моральних уявлень і поведінкових моделей, що ґрунтується не лише на зовнішніх правилах, а й на внутрішньо пережитих цінностях, що відповідає сутності «філософії серця» П. Юркевича.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розробці та впровадженні інноваційних ігрових технологій, спрямованих на духовно-моральний розвиток дітей дошкільного віку.

Як уже зазначалося, ігрова діяльність виступає ефективним засобом засвоєння моральних норм, оскільки у грі дитина:

- моделює соціальні ситуації;
 - приміряє на себе різні ролі;
 - вчиться взаємодіяти з однолітками;
 - переживає емоційний досвід.

Наведемо, для прикладу різні види ігрової діяльності які формують ціннісні орієнтири дітей.

Зокрема, ефективними є:

1. Сюжетно-рольові ігри («Сім'я», «Лікарня», «Дитячий садок»)

У процесі таких ігор діти вчаться турботі, відповідальності, взаємодопомозі. Наприклад, у грі «Лікарня» діти проявляють співчуття до «хворого», прагнуть допомогти, підтримати.

2. Ігри морального вибору

Пропонуємо дітям ситуації:

- «Що ти зробиш, якщо друг засмутився?»
- «Чи потрібно ділитися іграшками?»

Обговорення таких ситуацій допомагає формувати у дітей уявлення про правильні та неправильні вчинки.

3. Казкотерапія

Через розповідь казок діти навчаються розрізняти добро і зло, аналізувати поведінку персонажів, робити моральні висновки а також активно висловлюють співчуття герою, який залишився сам. Наприклад одна з дитина зазначила: «Мені б було дуже сумно, я б з ним подружилася».

Подібні висловлювання є показником того, що моральні уявлення вже переходять у площину особистісного переживання.

4. Дидактичні ігри

(«Добре – погано», «Закінчи історію», «Вчинок і наслідок»). Такі ігри сприяють розвитку морального мислення та мовлення дітей.

Відповідно до ідей П. Юркевича, моральність не може формуватися лише через знання — вона народжується у внутрішньому світі людини, у її почуттях і переживаннях. Саме тому гра, як діяльність, що поєднує емоції, уяву та взаємодію, є природним середовищем для духовно-морального розвитку дитини. Саме напрацювання Памфіла Юркевича набувають особливої актуальності в сучасних умовах, адже підкреслюють визначальну роль емоційно-чуттєвого досвіду у становленні особистості. Формування моральності через переживання,

співчуття та внутрішнє прийняття цінностей органічно відповідає природі дошкільного віку.

Також практика показує, що систематичне використання у щоденній взаємодії з дітьми любові, поваги, розуміння, демонструючи зразки доброзичливого ставлення, терпіння, сприяє змінює світогляд дитини та її емоційно-психологічний стан.

Отже, результати теоретичного осмислення та узагальнення практичного досвіду засвідчують, що формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку є складним, багатовимірним і водночас надзвичайно делікатним процесом, у якому поєднуються емоційний досвід, соціальна взаємодія та цілеспрямований педагогічний вплив.

Саме в ранньому дитинстві закладаються ті глибинні основи особистості, які згодом визначають здатність людини до співпереживання, доброти, відповідальності та гуманного ставлення до інших. У цей період кожне слово дорослого, кожна емоційна реакція, кожна спільна гра чи казкова ситуація залишають слід у внутрішньому світі дитини, формуючи її моральний компас. Особливої значущості набуває позиція вихователя як носія моральних цінностей, прикладу людяності, терпіння та любові. Адже саме через живу емоційну взаємодію, через щирість, прийняття та підтримку дитина вперше відкриває для себе світ довіри, взаємоповаги та добра.

У цьому контексті ідеї Памфіла Юркевича про «серце» як духовний центр особистості набувають особливо глибокого змісту, адже підтверджують: моральність не нав'язується зовні, а народжується всередині людини — у її переживаннях, почуттях і досвіді любові. Ігрова діяльність у поєднанні з гуманним, індивідуально орієнтованим підходом вихователя створює унікальний простір, у якому дитина не просто засвоює норми поведінки, а проживає їх емоційно, робить власним внутрішнім досвідом. У зв'язку з цим гра стає не лише педагогічним методом, а й середовищем формування людяності.

Таким чином, духовно-моральний розвиток дитини дошкільного віку постає як процес «оживлення серця», у якому знання перетворюються на

пережиті цінності, а виховання — на тонку, глибоко особистісну взаємодію дитини і дорослого.

Саме в дитячому серці сьогодні народжується майбутня людяність суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Виготський Лев. Мислення і мова. Київ: Основи, 2005.
2. Піаже. Жан Моральне судження у дитини. Київ: Основи, 2004.
3. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. Київ: Радянська школа.
5. Юркевич П. Філософія серця. Київ: Наукова думка.

Зміст

Гаряча С.А., Крутенко О.В.	Вступ	3
Гаряча С.А.	Українська кордоцентрична традиція як основа національного виховання	5
Степанова Н.М.	Памфіл Юркевич – мислення першорядної сили	14
Шпак В.П.	Ціннісні орієнтири технології виховання колективу в досвіді Авторської школи О.А.Захаренка	17
Крутенко О.В.	Стійкість серця: досвід П.Юркевича та О.Захаренка в архітектурі сучасної освіти	20
Матящук В.П.	Спадкоємність української педагогіки серця	31
Осадча Ю.М.	Духовно-моральне виховання особистості у сучасному освітньому просторі: інтерпретація ідей Памфіла Юркевича та Олександра Захаренка»	41
Пшінка Н.В.,	Формування людяності в початкових класах: синергія ідей П.Юркевича та О.Захаренка	50
Морокова О.І.	Концептуальні основи сучасного компетентнісного підходу НУШ у працях Олександра Захаренка та Памфіла Юркевича.	55
Палій М.В.	Роль ЦПРПП у формуванні духовно-моральних цінностей особистості	59
Вовченко О.Л.	Формування духовно-моральних цінностей в учнів початкових класів у реаліях НУШ	62
Іванова С.П.	Духовність починається з дитинства: проєктна діяльність у формування ціннісних орієнтирів дитини	71
Ковбасюк Т.М.	Духовно-моральні цінності НУШ через призму «філософії серця» Памфіла Юркевича	74
Типак Л.М.	Духовна стійкість особистості в умовах криз	78
Кравчук А.М.	Філософія серця Памфіла Юркевича у практиці дошкільного виховання: формування внутрішньої мотивації до навчання	80
Нікіфорова І.В.	Виховний ідеал у творчості П.Юркевича та О.Захаренка: розвиток цілісної особистості	86
Жаборовська В.В	Духовна стійкість особистості: філософсько-педагогічні засади та сучасні освітні практики в Україні	88
Борисова Н.М	Формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку через ігрову діяльність	94

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом КНЗ «ЧОПОПП ЧОР»
Зам. № 1834 Тираж 100 пр.
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1